

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Dr. Ahmet KAYASANDIK

HAKEM HEYETİ

Av. Nevzat TÜRKTEK (Erciyes Dergisi Emektarı)

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Kudret ALTUN (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@myynet.com

alimgercel@myynet.com

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Nevrûz Dedikleri

Prof. Dr. Mustafa KESKİN.....1

Erzurum'da Ramazan Gecesi (Şiir)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN.....4

Dede Korkut Kitabı'nda Yer Alan Hayvanlar Üzerine

Nedim BAKIRCI.....5

Şiire Güzelleme (Şiir)

Abdülkadir GÜLER.....15

Tonuslu Hacı Mehmet Efendi (Saçlı Baba)

Yrd. Doç. Dr. Hasan COŞKUN.....16

Güpgüp-zâde Hacı Efendi-2

Dr. Rasim DENİZ.....18

Umurlar (Hadim) Köyü'nden Bir Âşık:

Âşık Süleyman ve Şiirleri

Yrd. Doç. Dr. Aziz AYVA - Muhammed KALAYCI.....19

Şu Gönül (Şiir)

Celil ÖZEN.....27

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde "İstanoz"

Orhan ÇELTİKÇİ.....28

Gübbük Ötünce Yalamık Çıkarılır Çamdan

Nevzat ÇAĞLAR.....31

Ne Kaldı ki (Şiir)

M. Nihat MALKOÇ.....33

Anadolu'da Maziden Atiye Türk (Şiir)

Mahmut DERİN.....33

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL

Yıllık abone bedeli: 90 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 120 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

YIL: 39 ★ SAYI: 461 ★ MAYIS, 2016

Nevrûz, Farsçadan dilimize geçmiş, geçmekle de kalmayarak yerleşmiş bir kelime olup “yeni gün” demektir. Türkçenin, Türklerin Müslüman olduktan sonra Ortadoğu’ya geldikten ve burada ilk siyasî, medeni teşekküllerini kurduktan sonra, Arapça ve Farsçadan kelime ithaline başladığını, dahası Selçukluların Arap alfabesini benimsediklerini hatırlatmak lazımdır. Nevruz’un erken dönemlerde (X. yüzyıl) lügat hazinemize katıldığını söyleyebiliriz.

Nevruz, eski İranlıların (Sasaniler de dâhil) iki büyük bayramlarından birincisidir. Eski İran takviminde ve Takvim-i Celâli’de yılbaşı ve ilkbaharın birinci günüdür¹. Nakledilir ki, ekasire-i Acem, yani İran Kisraları (hükümdarları) her bir sene, güneşin koç burcuna saptığı günden (nevruz-ı amme) itibaren 6 gün sonrasına değin (nevruz-ı hass) sorumlulara izin verirlermiş, mahpusları bırakırlarmış, altı gün ve gece içki meclisleri düzenler, zevk û safa ve sohbet ile meşgul olurlarmış².

Nevruz-ı Sultani, Büyük Selçuklu Sultanı Celaleddin Melikşah’ın tertip ettiği, mevsimlere tam olarak uyan, doğru tarihleme veren, yanılıgsız takvimlerin ilk uygulaması olan Takvim-i Celali’de yeni yıl 21 Mart’ta girmektedir³.

Eski İran medeniyetinin nüfuz alanındaki bütün toplumlarda iki büyük bayram (21 Mart Nevruz ve 23 Eylül Mihriğân veya Mihrican) kutlanırdı. Hz. Peygamberin sağlığında da bu bayramlar kutlanıyor olmalıydı ki, İslam peygamberi ümmetine iki yeni bayram armağan etmişti: Ramazan ve Kurban bayramları...

Nevruz, yeni bir yılın, yazın müjdecisi ilkbaharın da birinci günü olmakla, Mezopotamya’nın, Maveraünnehir’in, İran’ın ve Turan’ın toplumlari

1 Muallim Naci Efendi, Lugat-ı Naci, s.913; Şemseddin Sami Bey, Kamus-ı Türkî, s. 1475.

2 Mütercim Asım Efendi, Burhan-ı Katî”, TDK Yay., Ankara 2000, s.558.

3 A. Necati AKKUR, “Celali Takvimi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. VII, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 257-258.

bu başlangıcı 6 gün süreyle ve büyük şenliklerle kutlamışlardır. Doğu’da ve Batı’da, güneş takvimini esas alan toplumlarda, iki gündönümü bulunmaktadır. Nevruz, yılın ilk yarısında, gece ile gündüzün eşit olduğu, altıncı günden itibaren gündüzün uzamaya başladığı zamanı; Mihriğân veya Mihrican d, gece ile gündüzün müsavi olduğu 23 Eylül ve artık gündüzlerin kısaltmaya başladığı gündönümünün adıdır. Her bir gündönümüne Batı dillerinde Equinox (Ekinoks) denilmektedir⁴.

Nevruz, diğer taraftan, “tarım toplumu” evrensindeki Ortadoğu ve Orta Asya toplumlarının ortak bayramıdır, her toplumda da o toplumun sosyal ve psikolojik yanlarını yansıtmaktadır. Yaz mevsimi, sıcaklığın, bereketin, üretimin, dayanışmanın ve paylaşmanın zamanıdır ve Nevruz bu mevsimin müjdecisi olduğu için coşkuyla karşılanmakta ve kutlanmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin Nevruz kutlamalarında bulduklarını biliyoruz. Nevruz günü, zamanın doktor ve eczacıları tarafından yapıp dağıtılan ve sözlük hazinemize “Nevruziyye” diye giren, güya bir miktar yenilmesinin ve içilmesinin bütün üzüntü ve acılara deva olacağı düşünülen bir nevi macunumuz bulunmaktadır⁵.

Nevruz’un Mezopotamya’da Sümerlerden beri kutlanıldığına dair, mevcut kaynaklarda bilgiler bulunmakta, mevsimine göre ikametgâhlar kullanıldığını öğrenmekteyiz. İklim şartlarının mutlak belirleyici olduğu, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gelenekleri herhangi bir kavme izafe edeme-

4 Fahir İz- H.C. Hony, “An English- Turkish Dictionary” Oxford University Press, Oxford 1970, p. 137; A.S Hornby, Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English, p, 293; the spring equinox: 21 Mart; the autumnal equinox: 22 veya 23 Eylül.

5 Şemseddin Sami Bey, Kamus-ı Türkî, s. 1475; her yıl 15 Nisan’da Manisa’da yapılan mesir şenliği, ki 41 baharatın karışımıyla, ilkin Merkez Efendi tarafından 1539’da icad edilen ve hastalara verilen macunun da Nevruziyyeden başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.II, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, s. 2026.)

yiz. Binaenaleyh, Nevruz ve Mihriġân (Arapçasıyla Mihrican) bayramlarının başta Mezopotamya olmak üzere Maverâünnehir havzasında yaşayan halkların müşterek bayramları olduğunu söyleyebiliriz. Her toplumun Allah-Kainat-İnsan anlayışı, tarım toplumunun alamet-i farikası olan Nevruz ve Mihriġân kutlamalarında farklı ritüelleri bulunması da doğaldır. Anadolu'nun büyük bir bölümünde kış mevsiminin Hızır günlerinin başlangıcı olan 6 Mayıs'a değin sarkmasına bakılırsa, Nevruz kutlamalarının "Hıdırellez kutlamaları"na dönüştüğünü de söyleyebiliriz. Köyün meydanında veya kır sahasında ateş yakılması, üzerinden atlanması, yumurta boyanması ve tokuşturulması, katılımcıların hazırladığı yemeklerin ve çerezlerin birlikte, aynı sofraya etrafında yenilmesi, barış, esenlik, rahmet ve bereket için dua ve niyazda bulunulması gibi davranışlar Nevruz ile Hıdırellez'in iç-içeliğini göstermektedir⁶. Dolayısıyla insanların muhabbetine, topraklara sevgi tohumlarının saçılmasına başlangıç olan Nevruz'un, ayrılıkçılık için, terör ve dehşet için araçlaştırılması, günün ve kavramın lafzına ve ruhuna aykırı ve çirkindir...

Eski İranlıların tercih ettikleri zanna göre, Cenab-ı Hak güya şemsî ayların yedincisinde, Güneş terazi burcuna saptığında yerküreyi yaratmış, cisimleri ruhların karargâhı etmiş, aynı gün meleklerin yardımıyla "Kava-i Ahenger" (Demirci Kava) ortaya çıkararak, Dahhak'a karşı zafer kazanarak, kendisini Demavend Dağı (İran'ın kuzeyinde, Elbruz Dağ silsilesinde bir dağ)'na hapsetmiştir⁷.

6 Rıza Nur, Türk Tarihi, C.V, İstanbul 1925, s. 79,259; Nevruz Bayramı en büyük bayramdır, bir hafta sürer. Nevruzda herkes birbirine hediyeler verir, at yarışları yapılır. Hediyeler içinde nevruz balı meşhur ve yaygındır; Nevruz Bayramını icad eden, Pişdadlılardan, Persepolis'i yapan Cemşid'tir; Mesela Osmanlı Sultanı "hadimül harameyn-i şerifeyn" Yavuz Sultan Selim, Kahire'den İstanbul'a dönüşünde, Halep'te Nevruz kutlaması yapmış, 22 Mart'ta avlanmak üzere ordugahtan ayrılmış, bir ay süreyle dönmemiş, avlanırken Antakya'ya gitmiş ve şehrin tarihi mekânlarını gezmiştir. Feridun Emecen, Yavuz Sultan Selim, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2010, s.319.

7 Feridun Dahhak, bir Arap komutanmış, Cemşid'i yenmiş, yakalamış, başından kıcına kadar testere ile kesip ikiye bölmüş ve yerine geçmiştir. Şeddad'ın veya Nemrud'un

Bu münasebetle her yıl, o gün ki, 23 Eylül'dür. İran'ın ileri gelenleri halka lütuf, şefkat ve merhamet sofraları açmışlar, halka hoş bulunmuşlardır...

Kava-i Ahenger'in milliyetini bilmiyoruz. Sınır ve ülke kavramlarının olmadığı, "millet ve milliyet" in bilinmediği zamanlarda, en ziyade bilinen "beyazlar" ile "siyahlar" dı ve kuvvetle muhtemel 632 yılında, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in, Mekke-i Mükerrreme'de, Veda Haccı esnasında, cümle arkadaşlarına (ashab-ı güzine) hitaben yaptığı son konuşmasında: "Arab'ın Arap olmayana, Acem'in Acem olmayana, beyazın siyaha, siyahın beyaza bir üstünlüğü yoktur..." deyinceye kadar bu ayrılık had safhadaydı. Binaenaleyh, Demirci Kava'yı "ezilmişlerin, hassaten Kürdlerin..." sembol şahsiyeti olarak görmek eksiktir. Bir benzetme gerekirse, Doğu'nun Demirci Kava'sını, Batı'nın (Roma'nın) Spartaküs'üne benzetebiliriz. Tarihe mâl olmuş, zamanında biri hür kırkı köle devletlere başkaldırının, bayrak açma alameti olmuş, belli ki, "köle menşeli" Kava ile Spartaküs'ü, "ileri demokrasinin" mübeşşirleri olarak alkışlayabiliriz. Selçuklu ve Osmanlı asırlarında, kaderlerini tevhid etmiş, aynı buyruk ve bayrak altında yaşamayı şiar edinmiş, şeref bilmiş Türklerle Kürtleri, birincisini "hâkim" ve ikincisini

sülalesindenmiş, pek ahlaksız ve zalimmiş... Omuzlarında beliren yılan başına benzer, şiddetli ağrılar hâsil eden benler çıkmış, rüyasında gördüğü bir ihtiyar yaralarının üzerine insan dimağı (beyin) koymasını söylemiş. Hapisteki adamlardan ikisini öldürterek beyinlerini yaralarına koymuş, ağrısı durmuş, artık idama mahkûm olsun, olmasın, her gün iki adamı öldürtmüş, hapistekiler bitince ahaliye her gün iki adam vergisi salmış. Bir gün İsfahan'da Kava adındaki bir demircinin iki oğlunu alıp öldürmüşler. Bunun üzerine Kava isyan bayrağı olarak deri önlüğünü açıp, sokağa çıkmış, zulümden bıkan ahali kendisine katılmış, valiyi öldürüp, silahları almış, Demavend'e Dahhak'ın üzerine yürümüş, bütün şehirler de kendisine katılmış, Dahhak'ın işini bitirmiş, Feridun'u padişah yapmıştır. Feridun, inek başlı gürz kullanan, adil ve akıllı imiş. İyilik ve akıl temsilcisi imiş. Kava'nın önlüğünü alıp süslemiş, bayrak yapmış, hazinesinde saklamış, büyük savaşlara beraberinde götürmüştür. Acemler'de bu bayrak Dırefş-i Kavegan adıyla pek meşhur, muteber milli bir bayrak olmuştur. (Rıza Nur, age., s.80; Eski İranlılarca resmi ve mukaddes bir alamet idi. (Şemseddin Sami Bey, Kamus-ı Türkî, s.606)

“mahkûm” kabul ederek, güya bu ikincileri ortak devletimize karşı ayaklandırmak için Kava’yı önder ve Kavacıları kahraman görmek çok yanlış ve o nispette tehlikeli bir girişimdir. Türkler, Kürdler ve Araplar, mezkûr devletlerin, bugünkü gibi, “hür teb’ası” özgür vatandaşlarıydı. Osmanlı sultanları, Rumeli’yi fethettikçe, Avrupa topraklarına iskân edilmek üzere, Anadolu’dan Türkmenleri, Arapları ve Kürdleri göçürtürlermiş. Bitlis’in erdemli, bilgili ve yiğit evladı, “Heşt Behişt”in müellifi böyle anlatıyor, ben de naklediyorum. Silopi’nin, irfan sahibi bir sakininin, Türkiye Cumhuriyeti’nin başbakanına: “Bizi buralarda yalnız bırakmayınız, Allah yardımcınız olsun” demesi, tarihi ve kardeşlikten öte birlikteliğimizden ötürüdür...

İkinci bir rivayete göre, Mihr adındaki bir hain, zalim kimse o gün ölmüş olmakla, kendisinin yol-suzluk pençesinden (pençe-i i’tisafından) kurtulan halk o günü, yani 23 Eylül’ü kutsayarak, her yıl milli bayram (‘ıyd-ı milli) kabul etmişlerdir.

Babekilerden Ardeşir⁸, güneş resmini içeren bir büyük tacı o gün başına giymiş, kendisinden sonra gelen İranlı hükümdarlar da bunu ilke edinmişler, çocuklarını o gün taçlandırıp, bedenlerine (dükünban-i Tılâ, yani sıvı yağ sürmüşlerdir⁹. Mihriyan Bayramında, hükümdarın huzuruna herkes-ten önce Mecusilerin büyük âlimleri mobidler ve danışmentler (ilim ve irfan sahipleri, danışmen-

8 Osman Turan, “Babek”, İ. Ans. C. II, s. 170-174; Abbasiler devrinde, halife Me’mun ve Mu’tasım devrinde (813-842) Azerbaycan’da zuhur eden, çeyrek yüzyıl İslam dünyası için ciddi bir tehlike teşkil eden Hurrami hareketinin başıdır. (s.170); Ardeşir’e gelince, Sasani tarihinde, rivayetlerin bize en çok ayrıntı bıraktığı hükümdarların başında gelmektedir. I. Ardeşir (226-247), II. Ardeşir (379-383), III. Ardeşir (618-630) [V. F. Buchner; “Sasaniler”, İslam Ansiklopedisi, C.10, s. 244-248.

9 İran İslam devrimine değin, Şah Rıza Pehlevi devrinde ve öncesinde İran Şehinşahlığı’nın resmî bayrağında Güneş ve Aslan motifi bulunuyordu, devletlerinin (1970 yılında) 2500. Yıldönümünü kutluyorlardı ki, M.Ö. 530 yılına tekabül ediyor. Kaydetmeyi gerekli gördüğüm bir husus ta ortak coğrafyada revaçta olan “yağlı pehlivan güreşleri”nde, mesela Kırkpınar’daki gibi, pehlivanların güreş tutmadan önce vücutlarının zeytinyağı ile yağlanması, adet ve usulü, muhtemelen Mihriyan şölenlerinden kalma olmalıdır.

dan) girerlerdi. Birlikte turunç, elma, ayva, nar, unnab (pestil), beyaz üzüm, nebaktan (çam fıstığı) ibaret meyveleri takdim ederlerdi. İnançlarına göre o gün bu meyvelerden alıp yiyenler, sürünenler, köpek kullananlar, o yılın sonuna kadar her türlü üzüntüden korunmuş olurlarmış¹⁰.

Sonuç: Nevruz hem yeni gündür, hem de yeni yıl. Günümüzde 1 Ocak gününü, nasıl yeni yıl diye kutluyor, eğlenceler düzenliyorsak, geçmişte de bilhassa Mezopotamya ve Maveraünnehir’in sakinleri, muhtemelen bugünkünden daha ayrıntılı ve coşkulu olarak kutluyorlardı. Kutlamalar, şüphesiz müşterek hayatı, toplumsal dayanışmayı geliştiriyor, “berâya” ile “reâya”yı birbirine ısındırıyordu. Zalimler de mazlumlar da birer millettir, özel kimlikleri, dinleri, dilleri ve renkleri yoktur. Zalimin iyisi, mazlumun kötüsü yoktur. Kutsal metinlerde, mesela Kur’an-ı Kerim’de zikredilen firavun, Karun ve Tağut ile eski tarihi metinlerde geçen Nemrut, Şeddad vb. kelimeler birer isim olduğu kadar daha fazlası birer sıfattır ve bir zamanla mukayyed de değildir. Nevruz münasebetiyle, çoğu efsanevi şahsiyetlerin de belirli coğrafyası, dini ve milliyeti yoktur. Cemşid, Feridun, Dahhak, Kava, belli ki büyük Ortadoğu’nun mahsulüdür ve zamanımıza dahi emsalleri burada bulunmaktadır. Nevruz’un insanlık tarihine en güzel katkısı toplumsallaşmayla ilgili olanıdır. Romada, Spartaküs’ün temsil ettiği yığınlar ile İran’daki Kava-yı Ahenger’in öncülük ettiği kitleler arasında bir fark görülmemektedir. Beşeriyetin bugün vasil olduğu neticenin, binlerce yıldır çekilen musibetlerin bir intibahı olduğundan şüphe yoktur. Yine de yeryüzünde kâmil anlamda “ezenler-ezilenler” ayrışmasının ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Adaletin esası “sınıfsız ve imtiyazsız toplum” olmasıdır ki öyledir de. Özgürlük sınırsız da değildir. Başboşluk rejiminin temeli hiç değildir. Ülkemizde, bilhassa Mezopotamya’nın devamı olan Güneydoğu Anadolu’da yaşayan Kürdleri Dahhak’ın her gün iki kelle salmasında bulunduğu tebasına benzetmek, hem Kürdlere hakarettir hem de tarihi

10 Muallim Naci Efendi, Lugat-ı Naci, s. 869.

saptırmaktır. Kadim zamanlardan beri keyif verici uyuşturucu maddelerin menbaı ve dağıtım merkezi olan İran coğrafyasında ve mülhakatında uluslararası uyuşturucu, beyaz kadın ve insan ticareti ile meşgul olan, böyle bir trafik işleten mahfillerin bu şen'i ve feci eylemlerini gölgelemek maksadıyla, bölgenin sakinlerini, müesses nizama ve müesses dine karşı kıyama geçirme gayretlerinin samimiyyetle bir ilgisi yoktur ve olamaz da... Devlet, bir milletin teşkilatlanmış hâlidir. Hukukunun ülkesi genelinde geçerli olduğu bir mekânizmadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir yanı ile Orta Asya-Türk, diğer yanı ile de Ortadoğu- İslam devlet ve toplum anlayışının bir muhassalası, bileşkesidir. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri, İslam hukuku ile törenin-kanunnamenin geçerli olduğu devletlerdi, her dinden toplulukların statüsünü açık olarak belirlemişti. Bütün Müslümanlar için Ümmet-i Muhammed deniliyordu. Ümmet-i Muhammed'in mensupları saltanat makamı hariç, vezir-i azamlık da dâhil, her makam ve mansıba yükselebiliyordu ki, bilhassa Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin uzun ömürlü ve gayr-ı memnunlarının az olmasının başta gelen sebebi buydu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin tecrübelerini tevarüs etmek, zengin kazanımları bulmakla, vatandaşları arasında ayrımcılığı, alt kimlikleri reddiyeyi benimsememiştir. Zaman zaman, çoğunlukla da, kanun tanımazlara veya kanun üstü zehabına kapılanlara karşı alıp uyguladığı sert ve zecri önlemleri genelleştirmek büyük bir haksızlık olur. Esasen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin harcında kanı, alın teri ve duası bulunanlar "Bu Ülke"nin Türkleri, Kürtleri, Arapları, Kafkasya, Kırım ve Balkan muhacirleri idi. Saydıklarımız, belki daha da fazlası, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında ortak milliyetimizin tohumlarını ekmişlerdir. Türkiye ve Türk Milleti dediğimiz hakikat, ekilen tohumların yeşermesi, ebedi olmak üzere kökleşmesi, dal budak salmasıdır. Binaenaleyh, daha sultanımız Birinci Murad Hüdavendigâr zamanında vücut bulan "Al Sancak"ımızın, "Nazlı ve Şanlı Hilal"imizin yerine veya yanına

kaim olmak üzere, hiç de derinliği, mana ve ehemmiyeti bulunmayan "sözde bayrak" veya bayraklar sallamak, hakikaten "Büyük Millet"imize hakarettir, husumettir ve ihanettir. 1920'li yıllarda "kendilerini kalplerinde kıyama davet eden ecdadın sesiyle dirilen" milletimizin nihai cezrini ifade eden "Misak-ı Milli" sınırları içinde operasyona cüret edenleri, bu münasebetle "Büyük Ortadoğu"nun yahut "Merkez İslam Coğrafyası"nın, 1071'den bu yana kader, kıvanç ve tasa birliği yapmış olan Kürtlerini, Nevruz günü ayaklanmaya "serhildan" a davet edenlerin, tarihe karşı büyük veballerinin olacağını, bu vebalin altından da kalkamayacaklarını bilmeleri lazımdır. Tarih, hayır ile şerrin mücadelesinden ibarettir ve şerhillerin devlet ve hükümetlerinin payidar olamadığını göstermektedir. Bu düşüncelerle Nevruzun milletimize ve ümmet-i Muhammed'e ve tüm insanlığa barış ve esenlik getirmesini, ülfetimizi artırıp nefretimizi kaldırmaya vesile olmasını diliyorum. Medeniyet kemale doğru terakki ve inkişafın adıdır, aksi hal teredditten ibarettir.

ERZURUM'DA RAMAZAN GECESİ

geceler davul gibi
zafer aşkıyla çalınırken
köşe başındaki sükût
rengârenk savuşuyor.

sanki her ağaç dibi
doksanüç şehîdine kefen
sırtlarda envâr-ı şühûd
göklerle kavuşuyor.

görmek kimin nasîbi
gün ışığına daha erken
bu gecelerde yağın kut
uzletle konuşuyor.

seyyâreler çul gibi
gece koynunda salınırken
nûrânî şavk bulut bulut
gündüzleri okşuyor.

Önder ÇAĞIRAN

Giriş

Her kültürün âdeta kendisiyle bütünleşmiş şaheserleri vardır. Bu şaheserler ait olduğu kültür açısından pek çok unsuru içerisinde barındırır. Türk kültüründe pek çok şaheser olabilecek eser vardır. Bu şaheserlerden hiç şüphe yok ki en önemlisi, en değerlisi Dede Korkut Kitabı'dır.

Dede Korkut Kitabı'nın Türk kültür dünyası açısından ne kadar değerli bir eser olduğunu ifade etmek için Fuat Köprülü'nün söylediği şu sözü hatırlatmak yerinde olacaktır: "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." Gerçekten Dede Korkut Kitabı Türk Edebiyatının en büyük abidelerinin, Türk dilinin en güzel eserlerinin başında gelir (Ergin 2001: 5). Eserin çok cepheli olması edebiyattan dile, gelenekten atasözlerine, tarihten coğrafyaya, hâsılı pek çok alana kaynaklık etmesi, elbette bu eserin paha biçilmez bir değer kazandıracaktır. İnceleyenleri büyüleyen dili ve şiir yapısıyla edebiyatımızın bu eşsiz eseri hakkında bilim adamlarımızın görüşleri de (Sakaoğlu 1998: 5-6) önemlidir. Bu metinler ifade ettikleri zannedilen tarihî gerçekler, dile getirdikleri sosyal ve ekonomik problemler, tasvir ettikleri tipler, göz önüne serdikleri kahramanlıklar sebebiyle değil edebî bir metin olmaları bakımından da değerlidirler (Akteş 2000: 31). Çünkü bu metinler teşekkül ettiği sözlü gelenekte Oğuzların edebî zevklerini, metin kurmada ve onu anlatmada ne kadar becerikli olduklarını ortaya koymaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyeler aslında Oğuzların Yakın Doğu'ya gelmeden önceki hayatlarına ait hatıralara dayanmaktadır (Ergin 1997: 54). Oğuzların IX. ve XI. yüzyıllarda Sırderya'nın kuzeyinde yer alan yurtlarda geçen hayatları ile ilgili olduğu görülmektedir. Sözlü kültürde nesilden nesle aktarılan bu hikâyeler, XV. yüzyılın ortalarında yazıya geçirildiği dil özelliklerinden anlaşılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresten ve Vatikan olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Dresten nüshasında eserin adı Kitâb-ı Dedem Korkud 'Alâ Lisân-ı Ta'ife-i Oğuzân olarak yer almaktadır. Adı geçen nüsha giriş ve 12 hikâyeden oluşmaktadır. 1815 yılında Heinrich Friedrich von Diez tarafından bulunmuştur. Vatikan nüshasının adı Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayri'dir. Bu nüsha ise giriş ve 6 hikâyeden oluşmaktadır. Vatikan nüshası İtalyan Türkolog Ettore Rossi tarafından 1952 yılında bulunmuştur.

Hikâyeleri Türkiye'de ilk defa 1916 yılında Kilisli Rifat Bilge Dresten nüshasından kopya edilen Berlin nüshasından yararlanarak yayımlamıştır. Orhan Şaik Gökyay ise 1938 ve 1973 yıllarında iki ayrı şekilde yayımlamıştır. İlk bilimsel yayın Muharrem Ergin'e aittir. İki cilt hâlinde hazırlanan çalışmanın birinci cildi 1958 yılında, ikinci cildi ise 1963 yılında yayımlanmıştır.

Bu güne kadar pek çok bilim adamı Dede Korkut Kitabı'nı çeşitli yönleriyle ele almış ve değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmeler arasında Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hayvanlar üzerine iki önemli çalışma vardır. Birincisi bir kitap olarak Orhan Şaik Gökyay'a (1973), ikincisi bir makale olarak Mehmet Kaplan'a (1953) aittir.

Türkler yabancı din ve medeniyetleri kabul etmeden önce umumiyetle göçebe hâlinde yaşamışlardır (Kaplan 1992: 55). Konargöçer veya göçer evli yaşayan Türkler evcil hayvanları beslemek ve avcılıkla geçinmekteydiler. Bu yaşayış tarzı bir medeniyetin de adı olmuştur. Bu ad Bozkır Kültürüdür. Türklerin bu yaşayış ve medeniyet tarzında hayvanların sadece bir geçim vasıtası olmakla kalmayarak, sosyal hayatın bütün aşamalarında etkili olduğu görülmektedir. Hem evcil hem de yaban hayvanlarla iç içe olan Türkler, atı kardeşten daha yakın görmüş, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırıp ziyafet vermiş, geyik, sığın avlamış, kurdun yüzünü mübarek kabul et-

miş, yırtıcı kuşları kendine ongun yapmış, kuşları ve karada yaşan vahşi hayvanları kendine ad olarak almışlardır.

Bu makalede destandan halk hikâyesine geçişin ürünü olarak değerlendirilen ve göçebe bir hayatın mahsulü olan Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hayvanlar üzerinde durulacaktır.

A. Evcil Hayvanlar

Dede Korkut Kitabı'nda evcil hayvanlar cinsinden pek çok hayvan yer almaktadır. Evcil hayvanlardan en çok ismi zikredilen hayvanlar arasında at, koyun, koç, keçi, deve, buğra gibi hayvanları sayılabilir.

1. At: Türk kültür hayatında hayvanlar arasında at en önemli yeri işgal eder. Kültür tarihçilerine göre tarihte atı evcilleştiren millet, Türklerdir. Çin ve Bizans kaynaklarından anlaşıldığına göre Türkler tarih sahnesine atlarıyla girmişlerdir. Atı ilk evcilleştirmenin avantajını kullanarak hareketli bir hayat tarzı geliştirmiş, geniş ufukları keşfetme buralara hâkim olma yolunu seçmişlerdir. Atlı birlikler bu hâkimiyetin belirleyici unsuru olmuştur (Çınar 2000: 97).

Türkler giyinme, beslenmenin yanı sıra dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek için birçok ülkeye sefer düzenleme hep bu at sayesinde olmuştur. At, sosyal hayat içerisinde Türk'ün kolu kanadı, yoldaşı, kardeşidir.

Dede Korkut Kitabı'nda da at simgesi hikâyelerde vazgeçilmez bir unsurdur. Bütün hikâyelerde yük taşıyıcı, sahibinin en iyi dostu, övgülerle anlatılan, sevgi ile söz edilen, adaklık ve kurban hayvanı olarak yer bulan simgedir. Hikâyelerde at, kahramanın adeta bir parçasıdır. Onunla ava gider, onunla cenge gider, onunla uçsuz bucaksız bozkırları dolaşır. Kısacası at, Dede Korkut kahramanları için her şeydir. Onun üstünde doğar, onun üstünde yaşar ve onun üstünde ölür. Hikâyelerde genellikle atlar "büyük cins at" olarak nitelendirilirler. Dirse Han'ın hatunu oğlunun gelmediğini görünce büyük cins atına biner ve oğlunu aramaya gider (Ergin 2001: 30).

Kam Püre'nin Oğlu Baysı Beyrek Boyu'nda kahraman için at önemli bir varlık olarak karşımıza çıkar. Pay Büre Bey, oğlu doğduğu zaman bezirgânları İstanbul'a hediyeye almaya gönderir. Alınan hediyeler arasında deniz kulunu boz aygır da vardır (Ergin 2001: 59). Bu at daha sonra Beyrek'in esir tutulduğu hisarın önünde 16 yıl sahibini bekleyecektir. Hisardan kaçmayı başaran Beyrek, kendisini bekleyen atını görünce onu şöyle över:

"Açık açık meydana benzer senin alıncığın

İki gece ışık saçan taşa benzer senin gözceğizin

İbrişime benzer senin yeleceğizin

İki çift kardeşe benzer senin kulacığın

Eri muradına yetiştirir senin arkacığın

At demezem sana kardeş derim kardeşimden daha iyi

Başıma iş geldi arkadaş derim arkadaşımından daha iyi" (Ergin 2001: 75).

Şiirden de anlaşılacağı üzere Beyrek, atını överken deniz kulunu atın kardeşinden ve yoldaşlarından daha iyi olduğunu ifade eder. Zira atı esirliği süresince Beyrek'i terk etmeyen tek yoldaşıdır.

Yine aynı hikâyede Dedem Korkut, Banu Çiçek'i abisi Deli Karçar'dan istemeye giderken Bayındır Han'ın tavlasından iki iyi koşucu at getirtir. Biri keçi başlı geçer aygır, diğeri ise toklu başlı doru aygırdır. Dede Korkut, Deli Karçar'ın gazabından bu iyi koşucu atlarla kurtulmayı hesaplamaktadır. Bu atlar Dede Korkut'u rüzgâr gibi kaçırır, ancak Deli Karçar'a yakalanmaktan kurtulamaz.

Dede Korkut Kitabı'nda insanın kendine güvenen, hayvanlardan üstün bir varlık olduğunu gösteren bir düşünce hâkimdir. Bayındır Han, Begil'in başarılarını görünce Begil'e haber gönderir ve onu misafir eder ve Begil'i ağırlarken ona güzel bir at hediyeye verir (Ergin 2001: 166). Begil ata o kadar iyi binerdi ki geyik avına çıktığında yay kurmaz ok atmazdı. Yayını eline alır, atın üzerinde geyiğin başına geçirir ve avlardır. Bu maharetine rağmen Kazan, "Bu hüner atın mıdır, erin midir? diye sorar.

“Hanım erindir” derler. Han der: “Yok at işlemese er övünmez, hüner atındır” der (Ergin 2001: 166). Bu söze çok alınan Begil, hanın divanını terk eder. Yayan erin umudunun olmadığı, kolunun kanadının kırık olduğu Oğuz düşüncesinde atlı olmak hâkimiyetin, kahramanlığın ve kimlik sahibi olmanın bir işaretidir. Salur Kazan’a göre kahramana atiklik, hızlilik ve yeteneklilik vasıflarını kazandıran attır. Dolayısıyla Kazan’ın Begil’e hünerin atta olduğunu söylemesi bu düşüncenin sonucudur.

Dede Korkut Kitabı’nda yer alan kahramanların en büyük silahı atlarıdır. Ok, yay, kılıç, kargı ve süngü tek başına kahramana yeterli değildir. Bütünü sağlayan en önemli unsur attır. İyi bir at sahibi olmak kapalı mekânlardan açık mekânlara, uçsuz bucaksız bozkırlara av avlamaya, kuş kuşlamaya ve düşmana akınlar yapmaya zemin hazırlar.

Hikâyelerde pek çok kahraman atlarıyla anılırlar, bir anlamda onların sıfatlarını oluştururlar. Boz aygırlı Bamsı Beyrek, at ağzılı Aruz Koca, atı bahri hotazlı Kara Göne oğlu Kara Budak, ilden çıkıp Aygır Gözler Suyından at yüzdüren Eylik Koca oğlu Alp Eren, Konur Atlı Kazan, kalın oğuz beylerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlu Big Yigenek, ağ boz atının yilisi üzerinde kar turduran Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, boz atlı Hızır (Çınar, 2000: 100) gibi pek çok isim zikredilebilir.

Dede Korkut Kitabı’nda pek çok at isminden bahsedilmektedir. Bu atlar donları ve cinslerine göre sınıflandırılmıştır. Donlarına göre konur, ağ-boz, boz, doru, gök, al ve kara attır. Düşmanların atları ise karışık renkli yani alacadır. Cins atlar ise, şahbaz kazılık bedev, karakoç, Arabî şeklindedir.

Salur Kazan ava çıkma isteğini beylerine söyler ve beyleri bu teklifi kabul ederler, bunu üzerine herkes atına biner. Salur Kazan “Yağız al atını çekti, sıçrayıp bindi. Alını beyaz aygırına Dünder bindi. Kazan Bey’in kardeşi Kara Göne bindi. Beyaz cins atını çekti, Bayındır Han’ın düşmanını yenen Şir Şemseddin bindi. Parasarın Bayburt Hisarı’ndan fırlayıp uçan Beyrek boz aygırına bindi. Yağız al atlı Kazan’a keşiş diyen Bey Yigenek doru atına bindi.” (Ergin 2001: 39-40).

Dede Korkut Kitabı’nda ayrıca zenginliğin göstergesi olarak da at önemli bir yer tutar. Çünkü “Tavla tavla şahbaz atlar...” kahramanların mal varlıklarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Kız istemede bile kalın olarak bin kısrağa aşmamış aygır istenmektedir. Baba oğluna servetini oluşturacak koyun, devenin yanı sıra bedevi at da verir.

Ayrıca hikâyelerde Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy’da Hz. Ali’nin atından da bahsedilmektedir. Uruz’un ağaçla söyleşisinde “Erlerin şahı Ali’nin Döldülü’nün eğeri ağaç” (Ergin 2001: 50) şeklinde bir telmihte bulunmaktadır.

2. Koyun-Koç-Keçi-Kuzu-Teke: Dede Korkut Kitabı’nda koyun genellikle serveti ifade eden bir özellik gösterir. Çünkü hikâyelerde yer alan kahramanların servetlerinin çoğunu tümen tümen koyun oluşturur. Tümen, koyun sayısını ifade etmek için kullanılmıştır. Baba oğlunun kahramanlığı sonrasında genellikle tümen koyun vererek onun bu kahramanlığını ödüllendirmiş olur. Dirse Han, oğlu Boğaç’ın kahramanlık göstermesinden sonra adının verilmesini sağlar ve ona servetinden tümen koyun verir (Ergin 2001: 26).

Ak koyun genellikle tercih edilen cinstir. Kara koyun ise daha çok olumsuzluğu ifade etmek için kullanılır. Dirse Han, Bayındır Han’ın şölenine geldiğinde kara çadıra oturtulur, kara koyun keçesi altına serilir, kara koyun yahnisi önüne konur.

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy’da düşman Salur Kazan’ın yurdunu yağma eder ancak hayıfını alamaz, Kazanın Kapılı Derbent’inde on bin koyununu da almak isterler ve altı yüz kâfir Karacuk Çoban’ın üzerine gönderilir. Ancak Karacuk Çoban kâfirlere aman vermeyerek Kazanın koyunlarını almalarına izin vermez. Hatta çobanın atacağı taş bitince “koyun demez keçi demez sapanının ayasına koyar atar, kâfiri yıkar” (Ergin 2001: 41).

Deli Karçar, kız kardeşinin kalınlığı için Dede Korkut’tan “... bin koyun görmemiş koç...” (Ergin 2001: 67) ister.

Salur Kazan, Karacuk Çoban'ın yanına geldiğinde çok aç olduğunu ve yiyecek bir şey olup olmadığını söyler. Karacuk Çoban da "Evet ağam Kazan, gecedен bir kuzu pişirmişimdir, gel bu ağaç dibinde inelim, yiyelim" (Ergin 2001: 46) der. Genellikle hikâyelerde kuzu şişlik veya kebablık olarak düşünülmüştür. Bunun dışında insan yavrusu, oğlu, çocuk yerine kuzucuk şeklinde kullanılmıştır (Gökyay 2000: CDXXII).

Teke hikâyelerde bir yerde kullanılmıştır. Keçinin erkeği anlamında kullanılan teke, Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da tekenin boynuzundan sert yay yapıldığı ifade edilmektedir. Hikâyede "İri teke boynuzundan katı yaylı" (Ergin 2001: 155) şeklinde yer almaktadır.

3. Boğa-Dana-İnek-Buzağı: Dede Korkut Kitabı'nda boğa, bir kaç yerde karşımıza çıkar. Bunlardan en önemlileri Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu ile Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'dur. Her iki hikâyede de kahramanlar boğa ile imtihan edilmektedir. Ayrıca boğa, Dede Korkut hikâyelerinde güç ve kuvvetin sembolü olarak görünür. Ancak bu güç ve kuvvet sembolü boğa, Oğuz beyleri karşısından aciz kalır.

Bayındır Hanın bir boğası ve bir erkek devesi vardır. Bir yazın bir de güzün boğa ile deve güreştirilir. Oğuz beyleri de güreşi seyreder ve eğlenirler. Yazın boğa ile devenin güreşeceği zaman bütün beyler toplanmış ve güreşi beklemektedirler. Bu esnada Dirse Han'ın oğlu ile üç arkadaşı meydana aşık oynamaktadırlar. Boğayı saraydan çıkarırlar boğa o kadar güçlüdür ki üç kişi sağ yanında, üç kişi de sol yanında demir zincir ile boğayı tutmuşlardır. Boğayı meydanın ortasına getirip koyuverirler. Meydandaki üç çocuk kaçar, Dirse Han'ın oğlu meydana kalır. Boğa oğlanın üzerine gelince oğlan yumruğuyla boğanın anlına vurur, boğa tepesi üzeri yere yığılır ve oğlan bıçağını çıkarıp boğanın başını keser. Oğlan on beş yaşına kadar adını almamıştır. Bu hadise üzerine Dedem Korkut çağrılır, oğlana boğayı öldürdüğü için Boğaç Han adı konulur. Babası Dirse Han da oğluna beylik ve taht verir.

Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda Kanglı Koca, oğlu Kan Turalı'ya evleneceği kızı Oğuz illeğinde bulamaz. Kanglı Koca Trabzon tekfurunun çok güzel bir kızı olduğunu öğrenir ve bunun üzerine Trabzon'a gider. Hikâyede kızı alacak kişinin üç canavarla mücadele edip yenmesi gerektiği anlatılırken bu üç canavarı yenmesi kızın kalınlığı (başlık parası) olarak da değerlendirilebilir. Hikâyede "O kızın üç canavar kalınlığı, kaftanlığı var idi. Kim o üç canavarı bastırır yense öldürse kızımı ona veririm diye vaad eylemişti. Bastırmasa başını keserdi. Böylece otuz iki kâfir beyinin oğlunun başı burç bedeninde kesilip asılmıştı." şeklinde ifade edilmektedir. Kanglı Koca, durumu oğluna anlatır oğlan da hemen atına atlayıp Trabzon tekfurunun kalesine gelir. Kan Turalı, sırayla boğayı, aslanı ve deveyi yenmek zorundadır. Kan Turalı meydana çıkar ve tekfur ilk önce meydana boğayı salar. Boğanın boynuzu elmas mızrak gibidir. Kan Turalı adı güzel Muhammed'e salâvat getirip boğanın başına yumruğu ile vurur ve kuyruğundan tuttuğu gibi boğayı yere çalar. Bıçağını çıkarır, boğayı kesip derisini yüzerek tekfurun önüne atar. Kan Turalı, Selcen Hatun'u almak için boğayı yenerek ilk sınavında başarılı olur (Ergin 2001: 130).

Yukarıda ifade edildiği gibi boğa güçlü bir canavar olarak düşünülmüştür. Katı taşa boynuz vursa un gibi ufandır, boynuzu ile mermer taşı yoğurup peynir gibi yapar, boynuzu elmas mızrak gibidir (Ergin 2001: 129, 130). Oğuz beylerinin beşiğinin örtüsü hep kara boğa derisindedir (Ergin 2001: 53, 109).

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddime kısmında evine bakmayan beceriksiz bir kadından bahsedilir. Bu kadın sabahtan akşama kadar gezdiği için hayvanlar onun evini bir birine katarlar. Evinin birbirine katılmasına sebep olan hayvanlardan biri bir danadır. Ayrıca bu kadının evi bu karışıklıktan dolayı sığır damına benzetilmiştir (Ergin 2001: 18).

Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy'da ise Karacuk çobanın sapanının ne kadar büyük olduğunu, dolayısıyla çobanın da ne kadar güçlü ve kuvvetli olduğunu ifade etmek için dana derisi

kullanılmıştır. “Çobanın üç yaşında dana derisinden sapanın ayası idi” (Ergin 2001: 50) şeklindeki ifadeyle çobanın sapanının taş konulan yerinin ne kadar büyük olduğu vurgulanmıştır.

Kan Turalı, yüzünü örten örtüyü açınca onu gören tekfurun kızı Selcen Hatun’un ağzının suyu akar. Bunun üzerine anlatıcı “...avsil olmuş dana gibi ağzının suyu aktı.” (Ergin 2001: 130) şeklinde bir benzetmeyle Selcen Hatun’un Kan Turalı’nın yakışıklılığı karşısındaki durumunu izah etmiştir.

Yine aynı hikâyede evcil hayvanlardan inek de geçmektedir. Burada inek, kırk yiğidi tarafından Kan Turalı övülürken onun dövüşeceği boğanın önemsiz olduğu ifade edilmek için kullanılmıştır. Neticede Kan Turalı’nın dövüşeceği boğa da kara bir ineğin buzağısından başka bir şey değildir.

“Babanın ak otağında

Hizmetçiler inek sağır görmedin mi

Boğa boğa dedikleri

Kara inek buzağısı değil midir” (Ergin 2001: 130).

4. Deve-Buğra: Dede Korkut Kitabı’nda deve ve buğra önemli bir yer tutar. Çünkü at ve koyunun yanı sıra deve de mal ve servet açısından önemli bir hayvandır. Şölenlerde attan aygır, deveden buğra ve koyundan koç kesmek önemli bir uygulamadır. Genellikle beyler şölen düzenlerken bu uygulamayı yapmak bir zorunluluktur. Bayındır Han, Salur Kazan, Dirse Han gibi pek çok bey şölen düzenlerken “... deveden erkek deve ...” (Ergin 2001: 21, 24, 29) de kestirmek zorundaydılar.

Hikâyelerin pek çok yerinde soylamalar yer almaktadır. Bu soylamaların bazılarında özellikle kızıl deve ifadesi sıkça yer almaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda kızıl deve şu şekilde geçmektedir:

“Develerden kızıl deve gider ise benim gider

Senin de içinde yük taşıyıcın var ise söyle bana” (Ergin 2001: 34).

Salur Kazan bir şölen verir, bu şölende yenilip içilip eğlenilirken Kazan elbise, kaftan, çadır vb. eşyaları bağışlar. Bu bağışların yanı sıra “katar katar

develer” de bağışladığı görülür (Ergin 2001: 91).

5. Köpek: Dede Korkut Kitabı’nda yer alan hikâyelerden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda köpekten bahsedilmektedir. Burada Boğaç Han, babası tarafından okla vurulunca Boğaç’ın iki köpeği karga kuzgun konup Boğaç’a zarar vermesin diye karga kuzgunu kovalarlar (Ergin 2001: 30).

Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy’da Kazan Han, evinin yağmalandığını görünce yurduna ne olduğunu öğrenmek için çeşitli varlıklarla konuşur. Söyleştiği varlıklardan biri de Kara Çoban’ın kara köpeğidir (Ergin 2001: 44).

Dede Korkut Kitabı’nda köpek aşağılama, horlama, küçük düşürme unsuru olarak da kullanılmıştır. Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy’da Karacuk Çoban, kâfirlere seslenirken “Lakırdı söyleme bre itüm kâfir / İtim ile bir yalakta bulaşığımı içen azgın kâfir” (Ergin 2001: 40) şeklindeki hitabıyla kâfiri aşağılar. Yine aynı hikâyede “Kâfirleri it ardına bırakıp horlayan” (Ergin 2001: 54) deyimini de düşman horlanmış ve küçük düşürülmüştür.

Salur Kazan, düşmana esir düşünce düşman Kazan’dan kendilerini övmelerini isterler. Bunun üzerine Kazan, düşmanı aşağılamak için şu ifadeleri kullanır: “İt gibi güv güv eden çerkes hırslı”, “köpeğim kâfir” (Ergin 2001: 194).

6. Tazı: Dede Korkut Kitabı’nda yer alan hikâyelerden Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek’te gerdek çadırının kâfirler tarafından tarumar edildiğini “... tazı dolaşmış yurtta kalmış, gelin odası paralanmış...” (Ergin 2001: 69-71) şeklinde tasvir edilmiştir. Bir anlamda durumun çok kötü olduğunu ifade etmek için tazı kullanılmıştır.

7. Eşek-Katır: Dede Korkut Kitabı’nda yaban eşeğinin yanı sıra evcil eşek de geçmektedir. Sadece Mukaddime kısmında iki yerde görülmektedir. Bunlardan birincisi katır ile birlikte kullanılmıştır. “Kara eşek başına gem vursan katır olmaz.” (Ergin 2001: 16) şeklinde atalar sözü mahiyetindedir. “O Nuh peygamberin eşiği asıllıdır.” (Ergin 2001: 19) ifadesiyle de kocasının sözünü dinlemeyen kadın Nuh peygamberin eşiğine benzetilmiştir.

B. Yabani Hayvanlar

Dede Korkut Kitabı'nda yabani hayvanlar da önemli bir yer tutar. Göçer evli yaşayan Oğuzlar yaban hayatıyla iç içedir. Hele de avcılık Oğuzlar arasında vazgeçilmez unsurlardan biriye yabani hayvanların isimleri de doğal olarak hikâyelerde sık sık geçecektir. Özellikle geyik vazgeçilmez bir av hayvanıdır. Bunun yanı sıra aslan, kaplan, kurt gibi yırtıcı hayvanlar da bulunur.

1. Geyik-Sığın: Türkler avladıkları hayvanların et, deri, kemik ve boynuzlarından faydalanırlardı. Büyük ve küçük hayvanların deri ve kürklerinin kıymetli olanlarını satarlar, diğerlerinden elbise, kalpak ve çizme, boynuzlarını da ok ve yay yapımında kullanırlardı.

Türkler arasında av önemli bir yere sahiptir. Hareketli bir hayat yaşayan Oğuzlar için av hem zevk hem de eğitim amaçlıdır. Dede Korkut hikâyelerinde avın, savaş kadar önem taşıdığı açıkça görülür. Salur Kazan, Oğuz beylerine "... yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz kurudu, yürüyelim beyler, av avlayalım, kuş kuşlayalım, yabani geyik yıkalım." (Ergin 2001: 38) diyerek atlanıp ava çıkarlar.

Savaşın, kâfirlere karşı değil hayvanlara karşı yapıldığı avlarda, baba ile oğulun ava birlikte çıkmaları, babanın oğula öğretmenlik etmesine, oğulun babasına silahla hüner göstermesine sebep sayılırdı.

Hem Boğaç Han, hem de Uruz gerçek bir Oğuz delikanlısı olmaları için babaları tarafından ava götürülür. Av sayesinde ok atmayı, ata binmeyi öğrenecekler böylece mücadele güçleri artacaktır. Av, bir nevi talim mahiyetindedir. Av, savaşa teşvik etmekte ve hayata hazırlamaktadır.

Dirse Han, yerinden kalkar oğlunu yanına alıp kırk yiğidiyle geyik avına çıkarlar. Boğaç Han, geyikleri kovalayıp babasının önünde okla vurur. Her ne kadar burada av, Boğaç Han'ın öldürülmesi sebebiyle kırk namert tarafından tertip edilse de av esnasında Boğaç, "Babam at koşturmama baksın kıvansın, ok atışıma baksın güvensin, kılıç çalışıma

baksın sevensin." (Ergin 2001: 27) diye düşünüp geyikleri avlasa da babası için bir anlam taşımaz.

Kam Püre'nin Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda da Beyrek ava çıkar avda bir sürü geyik görür. Bunlardan birini kovalayarak Banu Çiçek'in çadırına kadar getirir. Çadırın önünde geyiği arka ayağından vurur (Ergin 2001: 62-63). Buradaki geyik bir vasıta olarak kullanılmıştır. Hayvan vasıtasıyla sevgiliye ulaşma geyik sayesinde olmuştur. Bamsı Beyrek, yabani hayvanı (geyik) takip ederek Banu Çiçek'e ulaşmıştır (Bekki 2016: 54).

Kan Turalı hikâyesinde de Selcen Hatun, Kan Turalı'ya kızınca "Alaca geyik yabani geyik kovalardım, çekince bir ok ile vururdum" (Ergin 2001: 141-142) diyerek avda ne kadar hünerli olduğunu söyler.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda Salur Kazan Begil'in geyik avlamada çok hünerli olduğunu söyler. "Üç yüz altmış altı alp ava binse, kanlı geyik üzerine yürüyüş olsa, Begil ne yay kurar, ne ok atardı, hemen yayı bileğinden çıkarırdı, boğanın yabani geyiğin boynuna atardı, çekip durdururdu. Zayıf ise kulağını delerdi avda belli olsun diye, amma semiz olsa boğazlardı. Eğer beyler geyik avlasa, kulağı delik olsa, Begil sevincidir diye Begil'e gönderirlerdi" (Ergin 2001: 166) şeklinde Begil'in geyiği avlamada ne kadar hünerli olduğu anlatılmaktadır.

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda Egrek, akın yaparken Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür bir kuru yaptırmıştır. Bu koruda çeşit çeşit hayvan beslemektedir. Bu hayvanlardan bir tanesi de yabani geyiktir. Egrek bu yabani geyikten birini tutup keser.

2. Yabani Eşek (Kulan): Dede Korkut Kitabı'nda kulan, yaban eşiği olarak Mukaddime ve Salur Kazan'ın Evinin Yağlandığı Boy'da geçer. Mukaddimedede "Yeşermiş yerlerin çimenlerini yaban eşiği bilir" (Ergin 2001: 17) şeklinde kullanılmıştır. Salur Kazan'ın Evinin Yağlandığı Boy'da ise Kazan'ın yurdu düşman tarafından yağmalanınca yurdu ile söyleşirken "Yaban eşiği ile ... komşu

yurdum” (Ergin 2001: 42) diyerek yurdunun kulanla komşu olduğunu anlatır.

3. Aslan-Kaplan: Dede Korkut Kitabı’nda aslan bazen tek başına bazen de kaplanla birlikte kullanılmıştır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda oğlunun avdan gelmediğini gören hatun, Dirse Han’a seslenirken soylamanın bir yerinde aslan ve kaplandan bahseder. “Aslan ile kaplana bir oğul yedirdinse söyle bana” (Ergin 2001: 30) diyerek oğlunun başına ne geldiğini merak edip öğrenmek ister.

Aslanla kaplan gerçek anlamlarının dışında gücü ve kuvveti ifade etmek için benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. Dede Korkut Kitabı’nda da aslan tasviri birçok yerde geçmektedir. Hikâyelerde aslan simgesi Kazan Han’la özdeşleştirilmiş, büyüklüğü, hükümranlılığı, koruyuculuğu, yenilmezliği, gücü ve liderliği “Amıt soyunun aslanı, karacüğün kaplanı”, “erenlerin aslanı” tasvirleri ile simgelenmiştir (Özkartal 2012: 66). Diğer kahramanlar için de gücü ve kuvveti göstermek amacıyla aslan ve kaplan kullanılmıştır. Bezirgânlar kâfirlerin saldırısına uğrayınca Beyrek’in sahneye çıkışı hikâyede şöyle anlatılır: “... yiğitler meydanının aslanı, pehlivanların kaplanı boz oğlan yetiştirdi” (Ergin 2001: 60). Aynı hikâyede kız kardeşi, ozan kılığına girmiş Beyrek’e seslenişinde de ağabeyinin duruşunu aslan duruşuna benzetmiştir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu’nu beyan eden hikâyede Kan Turalı’nın Selcen Hatun uğruna mücadele ettiği hayvanlardan biri de aslandır. Kan Turalı cömertler cömerdi gani Tanrı’ya sığınarak aslanı yenip derisini yüzer (Ergin 2001: 131-132). Hikâyede kahramanın gücü ile aslanın gücü arasında bir mukayese söz konusu edilmiş ancak kahraman Tanrı’nın yardımı ve kendi aklıyla aslana karşı üstün gelmiştir.

Tepegöz hikâyesinde küçük bir çocuk olan Aruz Koca’nın oğlu düşman saldırısında düşer ve bir aslan bulup götürür, besler. Bu hikâyede aslan tasviri üzerine şu cümleler kullanılmıştır. “Hanım, ormandan bir aslan çıkıyor, at vuruyor, sallana sallana yürüyüşü adam gibi, at basarak kan sömürü-

yor.”, “Kağan aslan koptu Tepegöz”, “Atamın adını sorarsan kaba ağaç / Anamın adını dersin kağan aslan” (Ergin 2001: 152–163). Hikâyede geçen bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi aslan övülmekte, kahramanlar aslana benzetilmekte ve Basat gibi bir kahraman aslanlar tarafından beslenip büyütülmektedir. Aslanlar tarafından beslenip büyütülen Basat, Tepegöz’ün sorusu üzerine “Anamın adını dersin kağan aslan” cevabıyla kendisinin de bir aslan olduğunu ve dolayısıyla bir aslan kadar güçlü kuvvetli olduğunu ifade eder.

Dede Korkut Kitabı’nda kaplan unsuru çok kullanılmamakla beraber Basat’ın Tepegözü öldürdüğü boyu beyan eden hikâyede tek başına Tepegözle savaşmaya giden Basat’a, Kazan Han yenilgileri ile ilgili olarak şöyle söylemektedir.

“Kara ejderha oldu Tepegöz

Gökyüzünde çevirdim, yenemedim Basat

Kara kaplan koptu Tepegöz” (Ergin 2001: 157) söylemi hikâyede Tepegöz kaplana benzetilmekte, kaplan motifinin güç, yiğitlik ve yenilmezlik sembolü olduğunu ortaya koymaktadır. Soylamanın devamında Tepegöz’ün aslana benzetilmesi de söz konusu edilmiştir.

4. Kurt: Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy’da Salur Kazan kara kaygılı bir rüya görür, bu rüya içersinde kurt “... kuduz kurtlar evimi dişleyip yırtıyor, gördüm” (Ergin 2001: 42) şeklinde yer almaktadır. Buradaki kurt kutsal kabul edilmeyen kuduz kurttur.

Asıl kurt ise aynı hikâyede yer alan ve mübarek kabul edilen kurttur. Yani Bozkurt’tur. Kazan Han yurdunun yağmalandığını görünce evine ne olduğunu konusunda yolda karşılaştığı varlıklarla söyleşir. Bunlardan biri de kurttur. Hikâyede bu olay şöyle anlatılmaktadır.

“...bu kez önüne bir kurt çıktı. Kurt yüzü mübarektir, kurtla bir haberleşeyim, dedi. Görelim Hanım ne haberleşti:

Karanlık akşam olanda günü doğan

Kar ile yağmur yağanda er gibi duran

Karakoç atları kişnettiren
Kızıl develer gördüğünde bağıştıran
Akça koyun gördüğünde kuyruk çapıp kamçı-
layan

Arkasını vurup berk ağılın ardını söken...” (Ergin 2001: 43-44)

Hikâyede görüldüğü gibi kurt övgü ile söz edilen gücün, kuvvetin, korkusuzluğun, saygı duyulan zeki bir hayvan olmasının yanında “kurt yüzü mübarektir” cümlesiyle kutsiyetlik simgesi yüklenmiş olarak görülmektedir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek hikâyesinde ise yiğitler kurda benzetilmiştir. “Yedi bayırın kurdu-na benzerdi benim yiğitlerim” (Ergin 2001: 147) ifadesiyle yiğitlerin kurt kadar güçlü ve kahraman oldukları dile getirilmiştir. Aynı hikâyede baba ile oğlu (Yigenek) buluştuklarında “... ıssız yerin kurdu gibi uluş”arak birbirlerine sarılıp sevinçlerini dile getirirler (Ergin 2001: 150).

5. Tavşan: Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu’nda Egrek, akın yaparken Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür bir kuru yaptırmıştır. Bu koruda çeşit çeşit hayvan beslemektedir. Bu hayvanlardan bir tanesi de tavşandır.

C. Kuşlar

Dede Korkut Kitabı’nda kuş cinsinden pek çok kuş ismi yer almaktadır. Güvercin, kaz, keklik, karga, kuzgun, kuğu, turna, turaç, sülün, ördek, şahin, doğan, saksagan, turgay (çayır kuşu), çalkarakuş (kartal), tavuk gibi pek çok kuş adı zikredilmektedir.

1. Karga-Kuzgun: Dede Korkut Kitabı’nda üç yerde geçmektedir. Daha çok kahramanların yerini tespit etmek için bu iki hayvan birlikte kullanılmıştır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda Dirse Han’ın hanımı atını binip oğlunu Kazılık Dağına aramaya gider. “Alçaktan yüce yerlere koşturup çıktı. Baktı gördü bir derenin içine karga kuzgun iner, konar kalkar.” (Ergin 2001: 30) şeklinde karga ve kuzgun hikâyede yer almaktadır.

Bamsı Beyrek’in esir düşmesinden sonra babası anası gerdek çadırını göremezler. Boğaç Han hikâyesinde olduğu gibi Bamsı Beyrek’in gerdek çadırının üzerine “uçarlardan kuzgunun kalmış” (Ergin 2001: 69-71) şeklinde bir ifadeyle çadırın viran olduğu ifade edilmiştir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu’nda ise Selcen Hatun, Kan Turalı’nın nerede olduğunu tespit etmek için yüksek bir yere çıkar. Derenin içinde karga kuzgunun kalkıp indiğini görür ve Selcen Hatun gidip bakınca Kan Turalı yaralı yatmaktadır (Ergin 2001: 138).

2. Şahin-Kaz: Dede Korkut Kitabı’nda hem avcı hem av kuşu olarak kullanılmış hem de Oğuzların düşmana saldırışını anlatmak için benzetme unsuru olarak şahin-kaz ikilisi birlikte kullanılmıştır. Salur Kazan’ın av için beslediği bir şahini vardır. Kara kaygılı bir rüya gördüğünde şahin kuşunun da öldüğünü görür (Ergin 2001: 41-42). Diğer taraftan şahini yüzünden Kazan’ın esir düşmesi de söz konusudur. Kazan’ın av esnasında şahini kâfirin kalesine iner. Kazan da bu duruma çok üzülür. Daha sonra şahininin peşine giden Kazan kâfire esir düşer (Ergin 2001: 191).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in esir olduğu hikâyede Uruz’un düşmana saldırışı tasvir edilirken kâfir kaza, Uruz da şahine benzetilmiştir. Bu benzetme ifadesi “... kara kazın içine şahin girdi” (Ergin 2001: 98) şeklinde verilerek Uruz’un tek başına düşmanın üzerine nasıl saldırdığı benzetmeyle anlatılmıştır.

Kan Turalı hikâyesinde kırk yiğit Kan Turalı’yı överken kaz ve şahin ikilemesini birlikte kullanmışlardır. “Karşına alaca kaz geldi şahinini atmaz mısın” (Ergin 2001: 133) şeklindeki ifadede benzetme unsuru olarak kaz ile Selcen, şahin ile de Kan Turalı kastedilmiştir.

Begil Oğlu Emren Boyu’nda da şahin benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Hak Teâlâ Cebrail’e Emren’e kırk er kuvveti verdiğini emreder. Bunun üzerine Emren bir şahin gibi kâfirin boğazını eline alır (Ergin 2001: 176).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda Egrek, akın yaparken Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür bir kuru yaptırmıştır. Bu koruda çeşit çeşit hayvan beslemektedir. Bu hayvanlardan bir tanesi de kazdır.

3. Turgay (Çayır kuşu): Dede Korkut Kitabı'nda turgay hem çok erken, tan ağardığında uyanan bir hayvan hem de bir av kuşu olarak geçmektedir. Mukaddime bölümünde "... geceleyin kervan geçtiğini turgay bilir" (Ergin 2001: 17) ifadesiyle turgay kuşunun en erken uyanan kuş olduğu belirtilmiştir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda yine sabahın en erken saatlerinde uyanık olan kuşun turgay olduğu soylamada dile getirilmiştir.

"Sakalı boza çalan çayır kuşu (turgay) öttüğünde" (Ergin 2001: 27).

Bamsı Beyrek hikâyesinde de turgay av kuşu olarak geçmektedir. Yalancıoğlu Yaltacuk güveği olduğunda güveği yüzüğüne ok atılmaktadır. O sırada Beyrek de ozan kılığında düğüne gelir. Yalancıoğlu Yaltacuk'un yayını eline alır, yayı çekince yay kırılır. Bunun üzerine Beyrek, "çiplak yerde çayır kuşu avlamak için iyi" (Ergin 2001: 81) diyerek turgayın çiplak yerlerde yaşayan bir av kuşu olduğunu söyler.

4. Güvercin: Dede Korkut Kitabı'nda güvercin bir yerde geçmektedir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda Azrail bir güvercin şeklinde pencereden uçup gittiği anlatılmaktadır (Ergin 2001: 115). Masallarda sık sık rastladığımız şekil değiştirme motifi Deli Dumrul hikâyesinde de karşımıza çıkmaktadır. Burada güvercin bir kuş değil aslından sembol olarak değerlendirilmelidir.

5. Doğan: Dede Korkut Kitabı'nda Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda Azrail güvercin olup pencereden uçunca Deli Dumrul da doğanını alıp güvercinin peşine düşer (Ergin 2001: 115). Türklerde avcı kuş olarak şahinin yanı sıra doğan da av avlamak için kullanılan hayvanlardan biri olduğu bu hikâyeden anlaşılmaktadır.

Kan Turalı düşmanın üzerine gidenin kim ol-

duğunu bilmediği için kızar ve bir soylama söyler. Bu soylamada "Bre yürü / Doğan kuş olarak uçayım mı" (Ergin 2001: 138) diyerek hiddetini dile getiri. Ancak daha sonra bu yiğidin Selcen Hatun olduğunu öğrenir.

6. Ördek: Kırk yiğidi, Kan Turalı'yı överken av hayvanlarını avlamada ne kadar hünerli olduğunu söylerken kullanmışlardır. Kırk yiğit, "Arı gölün ördeğini şakıyıp alan" (Ergin 2001: 134) şeklindeki ifadeyle Kan Turalı'nın ne kadar hızlı ve avda mahir olduğunu söylemek istemişlerdir.

7. Çalkarakuş (Kartal): Dede Korkut Kitabı'nda kartal Bamsı Beyrek, Kan Turalı ve Yigenek hikâyelerinde geçmektedir. Genellikle Oğuz Alpleri bu kuşa benzetilirler. Oğuz Alplerinin ne kadar güç ve kuvvetli olduklarını göstermek için kartal benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bamsı Beyrek ve Yigenek çalkarakuş erdemli yiğitlerdir. Kan Turalı, yiğitleri tarafından "cümle kuşların sultanı çalkarakuş"a (Ergin 2001: 134) benzetilmiştir. Böylece Kan Turalı'nın da kartal gibi avcılarının sultanı olduğu vurgulanmıştır.

8. Saksagan: Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda yiğitler Kan Turalı'yı överken kartalın saksagana nasıl saldırdığını ifade ederek aslında Kan Turalı'nın dövüşeceği boğadan korkmaması gerektiği anlatılmak istenmiştir (Ergin 2001: 134).

9. Kuğu-Turna-Sülün-Keklik: Dede Korkut Kitabı'nda Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda Kan Turalı Selcen Hatun'u alıp Oğuz illerine dönerken bir yerde konaklarlar. Konaklanan yerde kuğu kuşları, turnalar, sülünler, keklikler uçmaktadır. Konaklanan yerin güzelliği tasvir edilirken adı geçen hayvanlardan bahsedilerek okuyucunun hafızasında o yerin ne kadar güzel bir yer olduğu düşündürülmüştür.

10. Tavuk: Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda Egrek, akın yaparken Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür bir kuru yaptırmıştır. Bu koruda çeşit çeşit hayvan beslemektedir. Bu hayvanlardan bir tanesi de tavuktur. Egrek ve arkadaşları, korudaki tavuklardan yakalayıp kesip yerler. Burada tavuk

bir av hayvanı olarak geçerken Mukaddime bölümünde tavuk kümes hayvaları içerisinde sayılmaktadır.

D. Sürüngenler

Dede Korkut Kitabı'nda sürüngenler cinsinde yılan ve ejderha adı geçmektedir.

1. Yılan: Dede Korkut Kitabı'nda yılan doğrudan hikâyenin akışında bir rolü olmasa da birkaç yerde geçmektedir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda oğlunun avdan gelmediğini gören hatun, Dirse Han'a yüreğinden geçenleri söylerken sarı yilandan bahseder. "Sarı yılan sokmadan akça tenim kalkıp şişiyor" (Ergin 2001: 29) şeklinde serzenişte bulunur. Uruz esir olunca Burla Hatun, Kazan'a oğlunu sorarken benzer ifadeyi kullandığı görülmektedir. "Sarı yılan sokmadan akça tenim kalkıp şişiyor" (Ergin 2001: 100) şeklinde Boğaç'ın annesinin oğlunun yokluğunda duyduğu acının benzerini bu defa da Burla Hatun oğlu Uruz için duymaktadır.

Deli Dumrul hikâyesinde ise "Alaca yılan olup beni soksun" şekli geçmektedir ki yukarıda adı geçen iki hikâyede sarı yilandan bahsedilirken burada alaca yilandan bahsedilmektedir.

2. Ejderha: Dede Korkut Kitabı'nda ejderha hem benzetme unsuru hem de güç kuvvet unsuru olarak kullanılmıştır. Hikâyelerde yer alan kahramanlardan Deli Evren ve Salur Kazan'ın sıfatları arasından ejderha da yer alır. "Ejderhalar ağzından adam alan Deli Evren ..." (Ergin 2001: 146) şeklindeki cümlede Deli Evren'in ejderhanın ağzından adam alan bir kişi olduğu görülmektedir. Ayrıca evren kelimesi de ejderha anlamına geldiğini de unutmamak gerekir. Salur Kazan esir düştüğünde düşman Kazan'dan kendilerini övmesini ister. Kazan ise aksine kendini över. Bu övgü sırasında "Yedi başlı ejderhaya yetişip vardım" (Ergin 2001: 194) cümlesiyle Kazan'ın yedi başlı bir ejderhayla mücadele ettiğini ve onu yendiğini anlıyoruz.

Yukarıda bahsedilen hayvanların dışında Dede Korkut Kitabı'nda bit, pire ve sinek gibi böcek cinsinden hayvanlar da yer almaktadır.

Sonuç

Türk toplumunun doğayla iç içe yaşamış olması sebebiyle tabiat ve tabiatı meydana getiren unsurlar, önemli olarak değerlendirilmiş, tabiat ve tabiatı meydana getiren unsurlar özellikle Dede Korkut Kitabı'nda kendine fazlasıyla yer bulmuştur.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hayvanlara bakıldığında çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik içerisinde evcil hayvanlar, yabancı hayvanlar, kuşlar ve sürüngenler yer alır. Hikâyelerde hayvanlar ekonomik hayatın esasını teşkil ettiği gibi, kültür hayatında da önemli bir rol oynamaktadır. Hikâyelerde her hayvan farklı farklı işlevlere sahiptir. Bu işlevler arasında mal, yiyecek, giyecek, ticaret, av, mücadele, kutsiyet, kalın (başlık parası) gibi pek çok işlevleri sayabiliriz.

At, kardeşten daha yakın hayvan olup bir medeniyet oluşturmada birinci derece de rol oynamaktadır. Mücadeleyi kazanmak için kahramanın ata ihtiyacı var ki hikâyelerde her kahraman binmek için bir cins ata sahiptir.

Koyun, koç, deve, buğra şölenlerin vazgeçilmez hayvanlarıdır. Oğullara beylik verildiğinde adı geçen hayvanlardan da verilmek zorundaydı. Ayrıca koyun, koç, deve başlık parası (kalın) olarak da istenen hayvanlar arasındadır.

Yabancı hayvanlar, özellikle geyik, aslan ve kaplan, hem avlanmak hem imtihan olmak hem de güç ve kuvveti sembolize etmek için hikâyelerde yer almıştır.

Kuşlar, Türkler için vazgeçilmez hayvanlardır. Zira yirmi dört oğuz boyunun ongunu kuşlardan oluşmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda kuşlar av ve avlanmak için ideal hayvanlardır. Ayrıca benzetme unsuru olarak da şahin-kaz ikilisi sıkça kullanılmıştır.

Sürüngenler arasında yılan ve ejderha hikâyelerde geçen hayvanlardır. Özellikle yılanın sokma özelliği ön plana çıkarken, ejderha daha çok güç ve kuvvet unsur olarak kullanılmıştır.

Kısacası Dede Korkut Kitabı, pek çok açıdan

incelenmesi gereken ve kaç asır geçmesine rağmen hâlâ önemini koruyan bir eserdir.

Son söz olarak Dede Korkut Kitabı gibi aziz ve yüce bir kitabın milli kültürün ruhlara sindirilmesinde açacağı çığır milletimizin geleceği için büyük bir teminat olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Şerif, “Dede Korkut Hikâyelerinin Edebî Değeri ve Çağdaş Yorumu Üzerine”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara 2000, s. 31-34.
- Bekki, Salahaddin, *Dedem Korkut Kitabı Araştırmaları*, Elazığ 2016.
- Çınar, Ali Abbas, “Dede Korkut Destanı’nda At ve At Kültürü”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara 2000, s. 97-108.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul 2001.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, (1. Baskı, İstanbul 1973) İstanbul 2000.
- Kaplan, Mehmet, “Dede Korkut Kitabında Hayvanlar”, *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 275-290.
- Kaplan, Mehmet, “Dede Korkut Kitabında Hayvanlar”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, İstanbul 1992, s. 55-69.
- Özkartal, Mehmet, “Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı’ndan Örnekler)”, *Millî Folklor*, 2012, 24 (94), s. 58-71.
- Sakaoğlu, Saim, *Dede Korkut Kitabı (İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar)*, Cilt I, Konya 1998.

ŞİİRE GÜZELLEME

Şiir

Uzun soluklu bir nehir roman

Duyguların sıcak ifadesi

Bir kadının ağlayışıdır şiir

Şiir bir yüreğin hoplaması

Veya gözyaşısıdır

Şiir

Ölümün aynası, bilinmeyen düşü

Şiir bir çiçeğin açılıp kapanmasıdır

Çiçek çiçek kanamasıdır

Şiir bir ilkyaz sürgünü

Şiir düşlerin gizemli yorgunu

Şiir

Bir efkâr tütünü

Şiir sihrin bütünü

Toroslar’da bir yörük düğünü

Şiir aşkın, sevdanın ilmek ilmek

Sabırla, keyifle işlendiği

Bir Sivas kilimidir şiir

Şiir

Dağlarda eriyen kar

Arka arkaya havaya, suya

Ve toprağa düşen bahar muştulu

Cemredir şiir

Şiir

Ela gözlerdeki yaşı

Gönüldeki kırgınlığı

Taşar ak kâğıtlara

Şiir çocuktur, seversen büyür

Şiir barıştır, şiir sevgidir, şiir aşktır

Şiir

Mahpushanede demlenen çaydır

Konulara sunulan bir acı kahvedir

Şiir Karadeniz’de Horon, Doğu’da Çaydaçıradır

Bahçelerde açan gül, yağın yağmurdur

Şiir gülen ayva, gülen nardır

Şiir

Sınır boylarında nöbet tutan Mehmetçik

Eskişehir’de Yunus Emre, Sivas’ta Âşık Veyseldir

Şiir Edirne’den Van’a, İzmir’den Ardahan’a

Deli dolu çağlayan Arastır,

Şiir

Mezopotamya’da kucaklaşan

Fırtınadır, Dicle’dir, Ağrı’dır, Erciyestir

Ege’de dur durak bilmeyen koca Menderestir

Şiir Adapazarı dolaylarında

Özgürce dolaşan, akıp giden

Kaynarca, Sakaryadır

Şiir

Haran’da doludizgin şahlanan

Ak topuklu bir küheylendir

Ceylanpınar’da ele avuca sığmayan

Güneş yüzlü, ahu gözlü bir ceylandır

Yine şiir

Kurtuluş savaşımızda

Mustafa Kemal’in yanında

Kızanlarıyla düşmana kafa tutan

Yörük Ali Efedir, Çeltikçi Kübra,

İmam Köylü Çete Ayye’dir

Şiir

Kütahyalı Recep, Maraşlı Ökkeş,

Ezineli Yahya Çavuş, Çanakkale’de Seyit Onbaşı,

Ve Sökeli Cafer Efe’dir şiir

Sözün özü şiir, gönlümde

Al yazmalı anlı, şanlı Türkiyedir

Abdülkadir GÜLER

Anadolu'nun hemen hemen her köy, kasaba ya da beldesinde en az bir tane ziyaret mekânı mevcuttur. Bu mekânların sayısı şehirlere uzandıkça çok daha artmaktadır. Bu mekânlara sıradan bir mezar, kabristanın bir parçası olarak bakmak çok isabetli bir yaklaşım değildir. Çünkü bu mekânlarda medfun bulunan şahsiyetler, ölmeden önce toplumsal yapıda çok önemli fonksiyonlar icra etmiş, içinde bulunduğu toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarını bazen tek başlarına bazen de toplumun desteğiyle gidermeye çalışmışlar, adeta bir vakıf gibi çalışmışlardır. Toplum kimliğini bu şahsiyetler vesilesiyle kazanmıştır. Toplum bu insanların varlığını kendileri için bir nimet, lütuf kabul etmiş ve toplumun kutup yıldızları, manevi rehberleri olarak kabul etmiştir. Bu şahsiyetleri toplumun manevi mimarları olarak da kabul edebiliriz. İşte Tonuslu Hacı Mehmet Efendi de toplumun manevi mimarlarından biriydi. O halk arasında Saçlı Baba olarak bilinir.

Saçlı Baba'nın türbesi Kürkçüyurt köyünün güneydoğusundaki Akpınar çeşmesinin bulunduğu tepenin üzerindedir. Kabrin üzerinde dört ayaklı bir beton huni şeklinde türbe ve yanında daha sonra yapılmış bir küçük mescit bulunmaktadır.

Altınyayla ilçesinin Kürkçüyurt köyünde 1906 yılında doğmuş 1992 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Mehmet Taşdemir olan Saçlı Baba Kürkçüyurt köyüne Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sofular köyünden gelmiştir. Babası Ahmet Taşdemir çoban olarak Kürkçüyurt köyüne gelmiştir. Dedeleri Türkmen'dir. Saçlı Baba olarak bilinmesinin nedeni uzun saçlı ve sakallı olmasıdır. Saçlı baba kendisi de köyde yıllarca çobanlık yapmış daha sonra Devlet Demiryollarında işçi olarak çalışmıştır. Daha sonra tekrar köye dönerek çobanlık yapmaya başlamıştır. Takriben 35 yaşlarında iken karısı doğumda ölmüş Mehmet Efendi kendisi de o yıl keçi sürüsü güdüyorken Maraş'a bir keçi sürüsü götürmüş ve oradan Kabe'yi ziyarete gitmiş dört yıl süreyle orada kalmıştır¹. Mehmet Efendi'nin

1 Hasan Coşkun, "Altınyayla'da Ziyaret Yerleri", **Revak**

ilk evliliğinden bir kız çocuğu olur. Mekke'de dört yıl kaldıktan sonra köye tekrar döner ve ikinci kez evlenir bu sefer bir oğlu olur daha sonra ölür. Mehmet Efendi'nin hiç erkek çocuğu yoktur. Hayatta bir kız çocuğu vardır. Mehmet Efendi hakkında kızı Elif Eminoğlu şunları söylüyor: "Babam ibadet ehli bir insandı. Gece ibadetine çok önem verirdi. Hayatı boyunca para kazanmak için çalışmadı. Yaptığı işleri de hayır için yapardı. Kur'an-ı Kerim'i çok okurdu. Damlaca mağarasında inzivaya çekilirdi. Toplumun düğün ve eğlencesine pek karışmazdı. Ömrünün yarısını Mekke'de geçirdi. Gıybetten ve dedikodudan çok sakınırdı. Kendisini ziyaret gelen herkese şu üç tavsiyeyi yapardı:

1. Evlatlarım siz her an Allah ile birlikte olduğunuzu bilerek hareket etmeye çalışınız. Çünkü biz Allah (c.c)'i görmesek de Allah bizi muhakkak görüyor. Nerede olursanız olun doğruluktan asla ayrılmayınız.

2. Sevgili peygamberimizin buyurduğu gibi "Namaz dinin direğidir. Kim namazı yerine getirirse dini yerine getirmiş olur" Onun için asla namazınızı terk etmeyin.

3. Ölümü asla unutmayınız. Çünkü her nefis ölümü mutlak tadacaktır. Âlemde ölümsüz hiçbir canlı yoktur. Ölümü ölmeden önce tatmak gerekir."²

Mekke'ye bir çok sefer gitmiş ve orada yıllarca kalmıştır. Orada tasavvufi eğitim almış bir miktar Arapça ve hadis ilmi tahsil etmiştir. Saçlı Baba Nakşî tarikatına mensup, takva ehli bir derviş olarak bilinmektedir. Hayatı boyunca takriben 43 kez Hacca gitmiştir ve ömrünün yarısını Kabe'de geçirmiştir. Halep'te bir Nakşî şeyhine bağlı olduğu iddia ediliyor³. Saçlı Baba her hac ziyaretinden dönüşte bir çok eser getirmiştir. Aynı zamanda İslam dininin önemli kaynak eserlerinin bulunduğu zengin bir kütüphaneye sahipti. Vefatından sonra kitaplığındaki eserlerin bir çoğu kaybolmuştur.

2000-20001, Sivas, s.210.

2 Elif Eminoğlu, Kürkçüyurt köyü, 1944 doğumlu, okuryazar değil.

3 Ahmet Güler, Sivas, 1933 doğumlu, okuryazar

2004 tarihinde kütüphanesinden kalan 170 adet Arap harfli basma, matbu eser, 40 adet el yazması eser kızı Elif Eminoğlu tarafından, Sivas Valiliğine bağışlanmıştır. Bu eserler halen Ziyabey kütüphanesinde bulunmaktadır. Saçlı Babanın bir çok olağanüstü hareketi yani kerameti anlatılmaktadır. Kürkçüyurt köyünden hemen herkes onun bir kerametini anlatır. Birkaç tanesini aktarıyoruz:

1. “Saçlı baba hayatı boyunca köprü, çeşme, yol yapımı ile uğraşmıştır. Bir gün yine köprü yapımı ile uğraşırken yoldan birisi geçmektedir. Bunu çağırır. “Ey oğul gel biraz yardım et” der. Yolcu traktörden iner gelir beş on dakika çalışır. Saçlı baba ona “Al şu beş bin lirayı da git” der. Parayı verdiği kişinin o an beş bin liraya ihtiyacı olduğu için bu olay karşısında hayretler içerisinde kalır. Fakat parayı almak istemez. “Hacı amca sen Allah için çalışıyorsun bu parayı almam” der. Saçlı baba “eğer ben Allah için çalışıyorsam, Allah bana verir” diyerek kızar. O anda oradan geçen birisi arabadan iner ve Saçlı Baba’ya köprü inşaatında kullanması için beş bin lira verir.”⁴

2. “Kürkçüyurtlu birisinin çocuğu Sivas’ta okumaktadır. Saçlı Baba yatısı namazı çıkışı ona der ki “Yarın Sivas’a git de oğlunu ziyaret et” bu kişi sabah Sivas’a gider oğlunun okuluna ulaştığında bir de ne görsün oğlu henüz yeni kaza geçirmiş ve çok ağır hastadır.”⁵

3. “Saçlı Baba vefatından kısa bir süre önce Kayseri’de hastalanmıştır. Sivas’tan bazı yakın dostları telefon açıp oraya gelmek istediklerini söyler. Saçlı Baba da “siz gelmeyin perşembe günü ben geleceğim” der. Tam perşembe günü cenazesi gelir.”⁶

4. “Saçlı Baba mübarek aylarda bazen Damlaca mağarasında inzivaya çekilerek birkaç gün ibadet ve zikirle meşgul olur. Yine bir kış ayında inzivada iken çok şiddetli bir kış olur. Kar ve fırtına o kadar şiddetlidir ki göz gözü görmez. Kar mağaranın ağzını kapatır. İki tane köpek gelerek mağaranın ağzını açar ve Saçlı Baba’nın önüne düşerek

köye kadar yol gösterirler.”⁷

5. “Hacca giden bir kişinin pasaportunun süresi dolar. Türkiye’ye dönmek istiyor fakat dönemiyor. Bir gün Saçlı Baba ile karşılaşır. Saçlı Baba ona “Niçin Türkiye’ye gitmiyorsun?” der. O kişi de “Saçlı Baba pasaportumun süresi doldu” diye cevap verir. Saçlı Baba “Evlat sen git sana pasaport mu soran var” der. Bunun üzerine yola koyulur. Polisler yolda pasaport kontrolü yaparken herkese sorar bu kişiye sen geç diyerek, hiçbir şey sormaz.”⁸

6. “Saçlı Baba Kayseri’de hasta yatıyor iken İbicekli bir kişi onu ziyaret eder ve der ki “Hacı baba gel bizim taksile köye gidelim” Saçlı Baba ona, “Sen git oğul ben perşembe günü pikap ile geleceğim” der ve dediği gün bir de bakar ki Saçlı Baba’nın cenazesi bir pikap ile çıkar gelir.”¹⁰

Saçlı Baba ile ilgili Altınyayla çevresinde onlarca olağanüstü olay anlatılmaktadır. Saçlı Baba halk arasında takvası ve ihlasi ile bilinen samimi bir velidir. Birçok kerameti anlatılmaktadır. Şu an kabri Kürkçüyurt köyünde kendisinin yaptığı Akpınar çeşmesinin tepesindedir. Sonradan buraya bir mescit ve kümbet yapılmıştır. Sivas’ın bir çok yerinden hatta Ankara, İstanbul, Erzurum gibi büyük şehirlerden özellikle hafta sonları gelip kabri ziyaret ediyorlar. Burada namaz kılıyorlar ve dua ediyorlar. Yöre halkı H. Mehmet Efendi’nin ölümüne çok üzülmüştür. Bazıları onun için şiirler söylemişlerdir. Bu şiirlerden bir tanesini örnek olarak buraya alıyoruz. Kürkçüyurt köyünden **Hatip (İsmail) Atalay**, Saçlı Baba için şunları söylüyor:¹¹

“Mezarın yüksekte Mekke’ye bakar,
Diktiğin kavaklar zikre çıkar,
Caminin hizmeti hep sana bakar
Mezarına nurlar dolsun Hacı Emmi

Mezarın da Ak Pınar’ın başında
Diktiğin kavaklar senin karşında

4 Hüseyin Coşkun, Altınyayla Merkez, 1929 Doğumlu, Okuryazar

5 Hikmet Subaşı, Kürkçüyurt Köyü, 1929 doğumlu, Okuryazar

6 Ahmet Güler, Sivas Merkez, 1933 doğumlu, Okuryazar

7 Faris Atalay, Kürkçüyurt köyü, 1943 Doğumlu, Okuryazar

8 Ahmet Güler, Sivas Merkez, 1933 doğumlu, Okuryazar

9 Altınyayla’nın bir mezrasının ismidir.

10 Bekir Subaşı, İbice Mezarı, 1336 Doğumlu, okuryazar

11 İsmail(Hatip) Atalay, Kürkçüyurt Köyü, 1935 Doğumlu, okuryazar değil

Dervişler cenazenin peşinde
Mezarına nurlar dolsun Hacı Emmi

Yolları yaptın çeşme akıttın
Dağların başına kavaklar diktin
Mevlanın yoluna göz yaşı döktün
Mezarına nurlar dolsun Hacı Emmi

Dünya malında da servetin yoktur,
Servetin elbisen hayrın çoktur,
Yıkılmış köprüler yaparı yoktur
Mezarına nurlar dolsun Hacı Emmi

Hücreye girdin yastığın taştan
Âşık Hatip söyle sen de bir destan
Köyün Kürkçüyurdu hepsi yasta
Mezarına nurlar dolsun Hacı Emmi

GÜPGÜP-ZÂDE HACI EFENDİ-2

Dr. Rasim DENİZ

Güpgüp vakfını, Hacı Mustafa Ağa ile kardeşi Hacı Ebubekir Ağa kurmuşlardır. Her ikisi de Kayseri’de hem zengin hem de hayır sahibi hânedan kimseler olarak bilinirler. Yazımıza konu olan Hacı Efendi, Güpgüp-zâde Hacı Mustafa Ağa’nın oğludur. Kız kardeşi Ayşe hanımın şair olup olmadığı bilinmiyor. Ancak oğlu Hacı Efendi iyi bir şairdir. Fakat şimdiye kadar onun yazdığı şiir ele geçmemiştir.

Halbuki, Hacı Efendi bir divan teşkil edecek kadar şiirler yazdığı bilinmektedir. Fakat Hacı Efendi’nin elimizde ancak dört şiiri mevcuttur. Kaybolan şiirlerin nerede ve kimde olduğu bilinmemektedir. Bizim kendi özel kütüphanemizde mevcut olan yazmalar arasında bulduğumuz birkaç adet şiir vardır. Bu şiirlerden üçü, Erciyes Dergisi Yıl 39, Sayı 457, sayfa, 18-21’de yayınlanmıştır.

Bu yazımızda Hacı Efendi (Müşâk)nin “gönül” redifli nefis bir şiiri, sayın okurlarımızla buluşacaktır. Güpgüpzâde Hacı Efendi’nin nisyanda olan şiirleri elimize geçtikçe Erciyes Dergisinde bulacaksınız. Yeni bulunan “Gönül, gönül” redifli şiir:

1 Âh gönül hasta gönül inleme hûn-naz gönül
Tâlinin yakdı beni yara ser-â-pâ gönül

Âh gönül vâh gönül yan gönül
Kıldın ışıkla beni rusvây gönül

Bir zaman âkıl iken şimdi oldun dîvâne
Zühd-inesîhi koyup aldın el peymâne gönül
Mescidler yakın olur mü.....? meyhâne
Âh gönül vâh gönül yan gönül kıldın
Aşkınla beni âleme rusvây gönül

2
Sînemi gonc a-lebin ışıkla sûzân itdin
Bâğ-ı hüsnindebeni bülbül-i nâlan itdin
Her sehar hasretinle dîdelerim kân itdin
Âh gönül vâh gönül yân gönül
Kıldın ışıkla beni âleme rusvây gönül

3
Bir zaman sôfi-sıfat dinlemezdin saz u tuyur
Şimdi orta tiyas oldun bu cihanda meşhur
Mâşallah eyü imiş “evsatuhâ hayrül-umur”
Âh gönül vâh gönül yân gönül
Kıldın ışıkla beni âleme rusvây gönül

4
Dimedim mi sana eyleme hûbâna nigâh
Sen beni dinlemedin anlara uydun her-gâh
Yine Müştâk sıfatuz biz çekeriz âh u vâh
Âh gönül vâh gönül yân gönül
Kıldın ışıkla beni âleme rusvây gönül
Âşık-ı şeydâ gönül (1)

Kelimeler:

hûn-nâz: kan isteyen, kan döken nazları.
serapâ: baştan ayağa tamamı. **tâli:** sonradan gelen, bir şeyin arkası sıra giden. **sivây:** gayri, başkası. **ser-â-pâ:** baştan sona. başkası, gayrisi. **âşık-ı şeydâ:** çılgınca seven âşık. **zühdi-nesîhi:** nesihle ilgili bir yazı. **sûzân:** yakan, yakıcı. **gonca-leb:** gonca gibi dudak. **sûzân:** yakan, yakıcı. **bâğ-ı hüsn:** güzellik bağı. **bülbül-i nâlân:** inleyen, inler gibi öten bülbül. **dîdelerim:** gözlerim. **sôfi-sıfat:** sofı tabiatlı. **saz-tuyûr:** kuşların otüşü, kuşların sesi “evsatuhâ hayrül-umur”: her şeyin ortası harlıdır. **hûbâna nigâh:** güzellere yanbakış, göz ucuyla bakış. **her-gâh:** her zaman, her an. **Müşâk:** Güpgüpzâde Hacı Efendi’nin mahlası.

Dipnotlar:

(1) Rasim Deniz Özel Kütüphanesi Yazmalar Bölümü Mehmet Vehbî Cöngü varak 150ab-151a.

Özet

İslâmiyetten önceki Türk sözlü kültür unsurlarının başında ozan/baskılık geleneği gelmektedir. Toplum hayatında çok önemli bir yere sahip olan bu ozanlar/kamlar/baskılar toplumun önderi konumunda olup birçok fonksiyonu şahsında birleştirmiş olan bir prototiptir. Şiir ve manzumeler söyleyen bu sanatçı kimliklerinden başka, hastalıkların sağaltılmasında bir halk hekimi, şaman ayin ve törenlerini yöneten bir baş şaman, toplumun kendisine danışılan ve en güzel örneğini Dede Korkut'ta gördüğümüz alp bilge, ara bulucu, toplumun her türlü müşkülünü çözen bir lider ve sihirbazlık gösterileri yapabilen, kötü ruhları ıslah eden, vb. çok yönlü mistik ve tarihî bir kişiliğe sahiptirler. Milletimiz, Anadolu coğrafyasına gelirken bu kültür dokularını da getirmişler ve bu geleneği az çok motif kayıplarıyla "âşık/âşıklık" adı altında devam ettirmişlerdir. Yüzyıllardır izini sürebildiğimiz bu âşık silsilesi içerisinde adı kayıtlara geçmiş yüzlerce âşığın yanında adı sanı bilinmeyen yüzlerce âşığımız daha geleneğe hizmet etmiş söz ve saz ustaları olarak sözlü kültür içerisinde yer almışlardır. Anadolu'da yaşamış bu âşıklar silsilesine yeni bir adı (Âşık Süleyman/Âşık Dayı) tanıttacak ve geleneğin Toroslardaki görünümünü çizmeye/göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Ozanlık geleneği, âşık, Âşık Süleyman, Toros.

Giriş

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra edebî ürünler, İslami renge bürünerek varlığını sürdürmüştür. Yeni kültür gereği mitlerle örülü destan şiirleri, İslami öğelerle dolu şiirlere dönüşmüştür (Dizdaroğlu, 1969: 9). Bu ürünlerin oluşmasında ve şekillenmesinde tarihî ve kültürel mirasın önemli bir rolü vardır. Her edebî gelenek belli bir kültür birikimi, dünya görüşü ve inanç sisteminin, yaşama biçiminin sanatçılar tarafından özümle-

yorumlanmasıyla özgün anlatımlara kavuşur. Anadolu halk edebiyatı, ozan-baksı geleneğinin geniş anlamda değişen zaman, zemin, inanç sistemi, dünya görüşü ve yaşama biçiminin değişmesiyle oluşmuştur (Günay, 1988: 101). Ozan-baksı veya destan geleneği diye adlandırabileceğimiz İslamiyet öncesi halk edebiyatı geleneği Anadolu'da, İslamiyet ve Osmanlı kültür potasında şekillenmiştir. Bu gelenek yeni coğrafyada yeni bir bakışa, hayat anlayışına ve zevkine cevap verecek bir biçim ve öz kazanmıştır. Tasavvuf diğer edebiyatları olduğu gibi Anadolu'da oluşan âşık edebiyatını da şekillendiren bir yol olmuştur. Anadolu'da ozan-baksı geleneği, yerini yeni kültürde oluşan yeni bir sanatçı tipine ve bu kültürün beğenisine cevap verecek *Âşık edebiyatı* olarak adlandırılan bir geleneğe bırakmıştır (Artun, 1996: 14).

Konya'da kökü yüzyıllar öncesine dayanan âşıklık geleneği daire içinde birçok âşık yetişmiştir. Bu coğrafyada gelenek çeşitli kaynaklardan beslenmiş ve bu kaynakların etki derecelerine göre de âşık adı altında değerlendirilebileceğimiz çok farklı âşık profili ortaya çıkmıştır. Bu kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. 16. yüzyıldan itibaren, Anadolu'da sistemli bir şekilde üretilen âşık tarzı ürünler,

b. Mevlevîliğin halk musikisine önem vermesi ve böylece bu kültürün halk kültürüyle kaynaşması,

c. Âşık Şem'i, Âşık Dertli ve Silmeli Surûrî'nin de devam ettikleri bir yüzyıl faaliyet gösteren *Türbe ve Ayakçı Kahveleri*,

ç. Gerek kendi eserlerini, gerekse Konyalı usta âşıkların eserlerini sazları ve çalgılarıyla âşık meclislerinde seslendiren ses sanatçıları (âşıklar, musikişinaslar, neyzenler, sazandeler, vb.),

d. Konya'nın kendine özgü musiki anlayışı, mahallî eğlence kültürü, oturak âlemleri, Konya geceleri, Konya baranaları, vb.

e. Konya'nın zengin tarihî ve kültürel geçmişi,

f. 39 yıldır Âşık Bayramları'nın bayraktarlığını yapan ve ülkemizin en uzun süreli bayramı olan *Türkiye (Konya) Âşıklar Bayramı* (Ayva, 2005: 95).

Ozan baskı geleneğinin Anadolu'ya taşınma süreci ve geleneğin tabii olarak uğradığı değişikliklere rağmen varlığını devam ettirmesi hakkındaki bu kısa bilgilerden sonra köyünde ve civar köylerde *Âşık Dayı* (Âşık Süleyman) olarak bilinen ve dramatik bir hayat hikâyesinin şekillendirerek kültürümüze armağan ettiği bir âşığımızı tanıtmak istiyoruz.

A. Hayatı

Umurlar (Hadim) ve çevresinde “Âşık Dayı” olarak bilinen âşığımızın asıl adı Süleyman YAŞAR'dır. Konya ilinin Hadim ilçesine bağlı Umurlar köyünde 1962 yılında dünyaya gelmiştir. Âşık Süleyman, gözlerini dünyaya Umurlar'da açmış ve kısa süreli seyahatler dışında köyünden dışarıya çıkmamıştır. Yerel yönetimler yasasından sonra mahalleye dönüşen Umurlar, Hadim ilçesine 30 kilometre mesafede, Aladağ mevkiinde bulunmaktadır. Torosların eteklerindeki bu dağ köyünde hayat şartları son derece zordur. Köyden kente göç nedeniyle nüfusu bir hayli azalan köy, şu an 24 haneye ve yaklaşık 80 nüfusa sahip oldukça küçük bir köydür. Dağlık bir araziye sahip olan Umurlar'da halk, geçimini genel olarak küçükbaş hayvancılık ve meyvecilikten sağlamaktadır. Köyde bir cami, bir köy odası ve şu an kapalı olan bir ilkokul bulunmaktadır.

Aslen Antalya-Gazipaşalı olan âşığımız Yörük'tür ve Tekeli aşiretine mensuptur. Dedesinin adı Ahmet'tir ve yörede Tekeli Ahmet lakabıyla tanınır. Ninesinin adı ise Havva'dır. Âşığımızın dedesinin deve kervanı varmış ve bununla taşımacılık yapmış. Yolunun Hadim taraflarına düştüğü bir kervan ticareti sırasında Umurlar ahalisi dedesine, burada kalıp yüklerini taşımasını teklif etmiş ve 1930'lu yıllarda âşığımızın dedesi Umurlar'a yerleşmiştir.

Âşığımızın annesinin adı Ayşe, babasının adı

Mehmet'tir. Âşık Süleyman 1987 yılında babasını, 2001 yılında da annesini kaybetmiştir. Yedi çocuklu bir ailenin altıncı çocuğu olan Âşık Süleyman'ın beşi kız biri erkek olmak üzere altı kardeşi vardır. 1999 yılında Eşe isimli ablası 58 yaşında iken 2001 yılında Emine adlı ablası da 57 yaşında iken vefat etmiştir. İki yıl içerisinde iki ablasını ve annesini kaybeden âşığımızın gönül dünyasında bu ölümler büyük yankı uyandırmıştır. Âşığımızın şu an hayatta olan kardeşleri ise sırasıyla Habibe (67), Mustafa (63), Güllüzar (57) ve Havva(50)'dir. Âşık Süleyman 1985 yılında Bolay köyünden Karabıyıklar sülâlesine mensup Hacer Hanım ile evlenmiştir. 1965 doğumlu olan Hacer Hanım ev hanımıdır ve âşığımızın dert ortağı, gönül dostu ve her konuda destekçisidir. Küçük yaşlarda hastalıktan dolayı altı oğlunu kaybeden Âşık Süleyman'ın şu an Ayşe (25), Ümmü (22) ve Melek (20) adlarında üç kızı vardır.

Eğitim hayatına Umurlar İlkokulunda başlayan Âşık Süleyman, burada beş yıl okuduktan sonra mezun olmuş ancak eğitimine devam edememiştir. Okul yıllarının çok eğlenceli geçtiğini belirten âşığımız; “Öğretmenler benden ders sormazlardı, haydi Süleyman bir türkü söyle!” derlerdi, ben de söyledim. “Beş yıl türkü söyleyerek sınıfı geçtim, mezun olduğumda doğru düzgün okuma-yazma bilmezdim, on dört yaşından sonra öğrendim.” demektedir.

Âşık Süleyman'ın doğuştan gözünde et olduğu için sağ gözü görmemektedir. Çocukluk ve gençlik çağlarında tekrar nüksedebileceği gerekçesiyle doktorlar ameliyat etmemişlerdir. Bu yüzden âşığımız askere gidememiştir. 35 yaşlarında ameliyat olan âşığımızın gözündeki et alınmış ve gözü açılmıştır ancak askerlik çağı geçmiştir. Askere gidemediği için üzülen Âşık Süleyman, komutana kendisini askere alması için çok yalvardığını ancak söz dinlemediğini belirtmektedir.

Umurlar dağlık, engebeli, tarım arazilerinin çok kısıtlı olduğu bir köydür. Bu yüzden halk geçimini genellikle hayvancılıktan sağlar. Âşık Süleyman da baba mesleğini devam ettirerek küçükbaş

hayvancılıkla uğraşmakta ve bu işin besicilikten ziyade ticaretini yapmaktadır. Ayrıca bölge şartlarına uygun olarak küçük çaplı da olsa meyvecilik yapmakta; elma, kiraz, armut, üzüm gibi meyveler yetiştirmektedir.

Şu an 64 yaşında olan Âşık Süleyman, hâlen Umurlar köyünde yaşamakta ve köy işlerinden arta kalan zamanlarında saz çalıp şiirler söylemekte, etrafındaki ilgili gençlere de sanatının inceliklerini öğretmeye çalışmaktadır.

B. Sanatı

Çocukluk yıllarından itibaren şiire, türküye ilgi duymaya başlayan Âşık Süleyman'ın bu sevdası yaşı ilerledikçe artmıştır. İlkokul yıllarında öğretmenleri kendisine sürekli türküler söyletmiştir. Daha o yıllarda Süleyman'daki yeteneği fark eden ilkokul öğretmeni Duran Cicim, âşığımızın babası ile görüşmüş, Süleyman'ı büyük şehre götürmelerini, büyük bir sanatçı olabileceğini söylemiştir. Babası Mehmet Bey saz çalmaya, türkü söylemeye pek hoş bakmadığı için öğretmenin bu isteğine sıcak bakmamıştır.

Eskiden köylerine âşıkların geldiğini ve zaman zaman köy odasında sazlı sözlü muhabbet ortamlarının kurulduğunu belirten Âşık Süleyman, yaşı küçük olduğu için odaya alınmadığını ancak pencereye tırmanıp oradan ozanları/âşıkları dinlediğini, uzaktan uzağa da olsa saza gönül verdiğini belirtmektedir. 9-10 yaşlarında iken sazı uzaktan uzağa gören Âşık Süleyman'ın saz alacak imkânı yoktur ve o zamanın şartları içerisinde saz onun için ulaşılmaz bir şeydir. Zaten babası da günah olduğunu düşündüğü için saz çalanlara hoş bakmamaktadır. Âşık Süleyman, ağaçlardan kestiği dallara bal çıtalarının tellerini bağlamak suretiyle kendi sazını yapmış ve çocukluk yıllarında bu oyuncakla teselli bulmuştur.

Saz ve söz aşkı âşığımızda hiç azalmamış ve gün geçtikçe artarak onun rüyalarına girme aşamasına kadar büyümüştür. Gördüğü bu rüyalarından sonra içindeki saz çalma/türkü çığırma aşkı iyice kabarmış ve adeta dilinin bağı çözülmüştür. Bu rü-

yadan sonra içindeki dinmeyen fırtına dinmiş ve artık doğum sancıları biten âşığımızın gönlünden kopup gelen aşk mısraları dökülmeye, ellerinden çıkan sesler gönlünden çıkarak birleşen nanelerle birleşerek güzel içli türküler söylemeye başlamıştır. O artık Karaca Oğlan misali Torosların tertemiz diliyle ağızyla Toros yaylalarında yankılanacak şiirlerini söyleyen ve içindeki ürkekliği yenmiş âşıklığını kabul etmiş bir âşıktır.

Âşık Süleyman badeli bir âşıktır ve rüyasında aşk badesini içtiğine inanmaktadır. Gelenekte sıkça karşılaşılan rüya motifi hakkında kısaca bilgiler verdikten sonra Âşık Süleyman'ın gördüğü rüyalar hakkında kendisiyle yaptığımız derlemelere dayanarak bilgiler vereceğiz.

Rüya motifi, âşıklık geleneğinde sık karşılaştığımız bir motiftir. Köprülü, bazı âşıkların maddî aşktan manevî aşka geçerken, saz çalıp söylemeye başlarken, ilahî araçlarla yani, bir mürşidin, bir pirin, Hızır Peygamber'in rüyada tecellisiyle âşık olup saz çalmaya başladıklarını söyler. Bunlar, halkın inancına göre ilham kaynakları ilahî olan âşıklardır (Köprülü, 1989: 217).

Âşık edebiyatının temsilcileri için rüya motifi, bir hareket ve başlangıç noktasıdır. Âşıkların gerçek hayat hikâyelerini incelediğimizde rüya görene kadar belli bir süre ya bir usta âşığın yanında çıraklık yaptıklarını veya âşık fasıllarının sık sık icra edildiği, halk hikâyelerinin anlatıldığı yerlerde yetiştiklerini görmekteyiz (Günay, 1992: 110).

Âşıklık geleneğinde rüya nedeniyle âşık olmak oldukça yaygındır. Bazı âşıklar gelenek gereği rüyalarını anlatmamakta, bazıları rüyasını hatırlayamamakta, bazıları her gece rüyasında saz çaldığını söylemekte, bazıları pir elinden dolu içtiğini söylemektedir. Bazı âşıklar da bâdeli âşıklığa inanmaktadır (Artun, 2015: 66).

Âşıkların rüyadayken veya uyku ile uyanıklık arasında içtikleri bade (dolu) iki türlüdür:

Er dolusu: Er dolusu içen âşıklar, rüyada âşık olmanın yanı sıra kahramanlık kimliğini de kazanırlar. Artık çok zorlu savaşların, yiğitliklerin adayı

sayılırlar. Bunlar halkın iyiliği uğruna başkaldırırlar, sınırda devlet için dövüşürler, sevdikleri için ölümü göze alırlar.

Pir dolusu: Âşık, uyku ile uyanıklık arasında bir düş görür. Düşünde bir pir gelip başında durur. Kimi anlatılanlara göre âşığa üç dolu aşk badesi sunar. Kimi anlatılanlara göre de pir âşığa ya saz verir, ya elma verir ya da bir söz söyleyip yol gösterir (Günay, 1992: 14).

Âşık edebiyatında rüya sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişi simgeler. Âşık Süleyman'ın gördüğü rüyaları yaptığımız röportajlara dayanarak aşağıda veriyoruz:

Âşık Süleyman'ın küçük yaşlardan itibaren müziğe ilgi duyduğunu biliyoruz; ancak saz eşliğinde çalıp söylemesi 17-18 yaşlarında gördüğü bir rüya sonucunda olmuştur. Rüyasında kendisini elinde bir saz ile

*“Bir çift turna gördüm durur dallarda,
Seversen Mevla'ya kalma yollarda,
Sizi bekleyen var bizim ellerde,
Bizim ele doğru gidin turnalar.”*

şiiirini söylerken görmüştür. Âşık Süleyman rüyasında bu şiiiri söylerken etrafında halka olmuş şekilde, nuranî yüzlü ihtiyarların da kendisini dinlediğini belirtmektedir. Bu şiiiri söylerken kendi kendine uyanan âşığımız, rüyadan sonra kendini *kuş gibi hafif* hissettiğini, gönlünün coşkuyla dolduğunu, saz yanındaymışçasına uyandığını söylemektedir.

Âşığımız bu aralar benzer rüyalar gördüğünü ifade etmiştir. Aynı yıllarda 3-4 defa rüyasında aksakallı bir pir ile Mekke'ye gidip Kâbe'de onunla namaz kıldığını görmüştür. Hacdan gelenlere daha önce hiç görmediği hâlde oraları anlattığını, onların da sözlerini doğruladığını belirten Âşık Süleyman, bunları çevresine anlattıktan sonra rüyaların kesildiğini ve bir daha da bu tür bir rüya görmediğini/göremediğini söylemektedir.

Gördüğü bu rüyalardan sonra içindeki saz aşkı iyiden iyiye kabaran Âşık Süleyman, köyelerine gelen bir düğün çalgıcısından curasını satın almış,

ondan kendisine saz çalmayı öğretmesini istemiş ama çalgıcı ileride işime mâni olur gerekçesiyle öğretmemiş, sadece nasıl çalınacağını söylemiştir.

Curasına kavuşan Âşık Süleyman, daha önce bu konuda hiçbir eğitim almadığı hâlde kendi kendine bir gün içerisinde rüyasında gördüğü şiiiri çalmayı öğrenmiştir ve saz ile terennüm ettiği ilk şiiir, rüyasında söylediği şiiir olmuştur. O güne kadar genellikle radyodan duyduğu şiiirleri söyleyen Âşık Süleyman, bu rüyalardan sonra başkalarının söylediği şiiirlerden keyif almadığını, “Ben de bunlar gibi şiiirler yazabilirim, benim de sözüm milletin kulağına gitsin!” diyerek kendi şiiirlerini söylemeye/okumaya başladığını dile getirmektedir.

Âşık Süleyman, 18 yaşına gelene kadar babasından gizli gizli saz çalmaya çalışmış hatta aldığı ilk curası sağda solda babasından saklarken ıslanmış ve bozulmuştur. 18 yaşına gelince babasının karşısına çıkan âşığımız, saz çalmasına izin vermezse köyü terk edeceğini söylemiş bunun üzerine babası Mehmet Bey, bir evlattan olmaktansa “Çal ama benim gözüm görmesin!” diyerek istemeyerek de olsa izin vermiştir.

Babasından izni koparan Âşık Süleyman, o günden sonra bulduğu her fırsatta sazıyla baş başa kalmaya başlamış, duygularını şiiirlerle ifade etmiştir. Bir müddet bu şekilde devam ettikten sonra Umurlar'da sanatını geliştiremeyeceğini, âşık meclislerine katılamayacağını, gurbete çıkıp hem çalışıp hem ustalardan saz-söz öğrenmek istediğini babasına söylemiş ancak yine olumsuz cevapla karşılaşmıştır. Mehmet Bey, yaşlandıktan sonra oğluna izin vermiş ancak bu kez de adeta kaderine küsen Âşık Süleyman, köyünden ayrılmak istememiştir.

Âşıklık geleneğinin önemli unsurlarından biri de mahlâs kullanmaktır. Mahlâs, divan ve âşık edebiyatında, sanatçıların eserlerinde kendi adı yerine kullandığı takma addır. Âşıklık geleneğinde mahlâs kullanma, geleneğe bağlı bir kuraldır. Hâlâs kelimesinden gelen mahlâsın kelime anlamı “kurtulacak yer”dir. Saffık, hâlislik, gönül temizliği anlamlarına da gelmektedir. Âşık edebiyatında mahlâs kelimesi yerine “tapşırma” da kullanılır. “Kendini

tanıtma, bildirme” anlamına gelen tapşırma, şiirin son dörtlüğünde yer alır (Kaya, 1994: 83).

Şiirin kime ait olduğunun bilinmesi ve şiirlerin karışması kaygısından doğduğu sanılan tapşırma ya da mahlâs, âşıkların şiirlerinin günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Mahlâsların zaman içerisinde âşığın isminin önüne geçip âşıkların asıl adlarını unutturduğu da olmuştur. Mahlâslar genellikle usta âşıklar tarafından verilir. Bazı âşıklar da mahlâs alışlarını gördükleri bir rüyaya bağlarlar. Günümüzde çıraklık geleneği çok zayıfladığı için, âşıklar mahlâslarını genellikle kendileri seçmektedir. Yeni âşıklardan bazıları ise mahlâs olarak ismini kullanmaktadır (Artun, 2015: 65).

Âşıklık geleneğinde, âşıkların mahlâs almaları çok çeşitli şekillerde olabilmektedir. Araştırmacılarca genel kabul gören üç önemli yol şunlardır:

a. *Şeyh veya pir elinden içilen badeden sonra, şeyh veya pirin, âşık namzedine mahlâsını söylemesi:* (Çıldırılı Âşık Şenlik, Âşık Müdamî (Sabit Ataman), Âşık Sümmanî vb.),

b. *Üstadlar, imamlar ve tarikat şeyhleri vasıtasıyla mahlâs alma:* (Âşık Burhanî'nin mahlâsını Âşık Dermanî, Âşık Reyhanî'nin mahlâsını ustası Bayburtlu Hicranî, Âşık Çerkezoğlu'nun mahlâsını Turgut Günay, Âşık İhsanî'nin mahlâsını Avlarlı Şeyh Muhammed Lutfi vermiştir vb.),

c. *Âşıkların, kendi mahlâslarını kendilerinin seçmesi:* Âşıklar, genellikle ad ve soyadlarını, seyrek olarak da hoşlarına giden, kendileriyle özdeşleştirdikleri bir sıfatı mahlâs olarak seçmektedirler. Bu sıfatlar çoğu zaman nispet î'siyle kullanılmaktadır: (Âşık Mehmet, Âşık Gülhânî, Âşık Torunî, Âşık Zamanî, Âşık İmamî, Âşık Veysel, Âşık Çobanoğlu, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Ataroğlu, Âşık Özhanî, Âşık Aliyâr vb.) (Ayva, 2006: 23-33).

Konya âşıklık geleneğinde çok değişik yollarla mahlâs alınmış/verilmiştir. Konuyla ilgili makalesinde Ayva Konyalı âşıkların mahlâs almalarını 22 başlık altında ele almıştır (Ayva, 2006: 23-33).

Âşık Süleyman da mahlâs olarak adını kullanan âşıklarımızdandır. Herhangi bir usta âşıktan

ders almayan yani usta-çırak geleneği içerisinde yetişmeyen âşığıma bir mahlâs veren de olmamış, “Adım unutulmasın, sözüm milletin kulağına gitsin.” diyerek kendi adını mahlâs olarak kullanmaya karar vermiştir. O, şiirlerinde *Süleyman*, *Âşık Süleyman* kelimelerini ölçüye uygun olarak mahlâs olarak kullanmaktadır.

1975 yılında amca oğlunun düğününde köy odasında amcası Ali Bey'in sürekli konuşmasından bunalan âşığıma; “Amca hele biraz dur da ben söyleyeyim.” demiş ve düğün ortamını anlatan doğaçlama bir şiir söylemiştir. Bunun üzerine amcası Ali Bey “Ulan Süleyman yoksa sen âşık mısın?” demiş ve o günden sonra “âşık” olarak anılmaya başlanmıştır. Bugün hatırlayamadığı bu şiir, Âşık Süleyman'ın kendine ait ilk şiiridir.

Aşağıda, mahlâsını tapşırıldığı bir dörtlük örnek olarak verilmiştir:

*Süleyman'ım budur benim ahvalim,
Dünya yalan değil de insanlar zalim,
Ölene dek sürer benim bu hâlim,
Çamurdan çamura batar ağlarım.*

Âşıklık geleneği içerisinde karşımıza çıkan bir diğer önemli unsur usta-çırak geleneğidir. Babasının tutumu nedeniyle köyünden dışarı çıkamayan Âşık Süleyman'ın usta-çırak geleneği içerisinde yetiştirme, âşık fasıllarında bulunma gibi imkânları olmamıştır. Ancak radyo ve televizyon aracılığıyla diğer sanatçılarla tanıma ve onların türkülerini, şiirlerini dinleme imkânı bulabilmiştir. Âşığıma *Bedia Akartürk*, *Zekeriya Bozdağ*, *Rıza Konyalı*, *Neşet Ertaş* gibi sanatçıların türkülerini dinleyerek büyümüştür. Âşığımanın en çok etkilendiği ve beğendiği sanatçı ise *Muhlis Akarsu* olmuştur. Onun ses tonunun kendisini çok etkilediğini belirten Âşık Süleyman, kendisinin de hâlâ o tınıda söylemeye çalıştığını belirtmektedir.

Şimdiye kadar Âşık Süleyman hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Herhangi bir dergide, gazetede veya kitapta şiiri de yayımlanmamıştır. Ancak bu konuda Âşık Süleyman'ın bir iddiası vardır. 1980 yıllarında köylerinde ormancı

(orman memuru) olarak çalışan ve az da olsa şiire ilgi duyan Ali Bekir Gökçe adlı bir şahsa bir şiirini saziyla okur ve o da bir kâğıda bu şiiri kaydeder. Yaklaşık 6 ay kadar sonra kendi şiirini radyoda Belkıs Akkalé'nin söylediğini duyan âşığımız, Ali Bekir'in o şiiri sattığını iddia etmektedir. Daha sonra Pınar Dağdelen, Kıvırcık Ali, Servet Sarak, Tolga Candar, Tayfun Talipoğlu ve Sabahat Akkiraz gibi birçok sanatçı tarafından seslendirilen bu şiirin orijinal hâlini aşağıda paylaşıyoruz:

*Çoktan beri özlediğim,
Dostlar merhaba merhaba!
Gonca gülün dermediğim,
Bağlar merhaba merhaba!*

*Ne gül kaldı, ne de diken,
Öksüz müyüm boynun büken?
Bülbülü dalına çeken,
Güller merhaba merhaba!*

Süleyman'ım yolda durma,
Garibin gönlünü kırma,
Suya giden telli turna,
Der ki merhaba merhaba! (Âşığın şiirlerini yazdığı defterinden)

Şiirlerini genellikle hüznlendiği zamanlarda bir ilham üzerine söyleyen Âşık Süleyman, bu şiirlerin hiçbirini yazıya geçirmemiştir, ezberinde tutmaktadır. Âşık meclislerinde bulunma fırsatını yakalayamadığı ve hiçbir usta âşıktan ders almadığı için atışma yapma ve nota öğrenme şansı da olmamıştır. Geleneğin icrası hakkında da bilgi sahibi değildir. Şiirlerini doğaçlama olarak söyleyen Âşık Süleyman daha önce hiç yapmamasına rağmen atışma türünde de iddialı konuşmakta ve karşısında birisi olduğu takdirde atışma yapabileceğini belirtmektedir.

Kısa süreli ayrılışlar dışında köyünden hiç ayrılmayan âşığımızın şiirlerinde köyü ve yaylasının önemli bir yeri olduğunu görüyoruz. Özellikle köylerinin sapa bir yerde, kuş uçmaz kervan geçmez bir konumda oluşu, kendi deyimiyle köyünün garipliği Âşık Süleyman'ın şiirlerinde sıkça karşı-

mıza çıkan konulardandır. 16-17 yaşlarında iken kardan dolayı köyün elektrik direklerinin kırıldığını, uzun süre yetkililerin gelmediklerini ve köyün elektriksiz kaldığını önemli bir mahzunluk ve yoksunluk olarak anlatmaktadır. Bu olayın yaşandığı sırada abisi köyün muhtarıdır ve dayısı da azadır. Sorunun uzun süre çözülememesine ve köyün garipliğine içerleyen âşığımızın dilinden aşağıdaki dizeler dökülvermiştir.

*Köyümün kötü kaderi,
Gitmez gam ile kederi,
Hesap et gelir gideri,
Perişandır köyün hâli.*

*Ağam muhtar darılır mı?
Dayım heyet kırılır mı?
Gül dikensiz sarılır mı?
Perişandır köyün hâli.*

*Elektriği yanmıyor,
Telefonu da çalmıyor,
Köyün yüzü hiç gülmüyor,
Perişandır köyün hâli. (Âşığımızın şiirlerini yazdığı defterinden)*

Âşık Süleyman'ın şiirleri incelendiğinde öne çıkan diğer konular ise maddî yoksunluk, sevgisizlik, doğa, kadere isyan, gurbet, aşk, memleket sevgisi ve silaya özlemdir. Bunlardan özellikle kadere isyan konusu öne çıkmaktadır. Çünkü Âşık Süleyman, Umurlar'dan bir türlü çıkamamış, sanatını geliştirememiş, sesini millete duyuramamış ve kendi deyimiyle dağların arasında çürüyüp gitmiştir.

Aşağıda, sanatını geliştiremeyişinden dolayı serzenişlerde bulunduğu dörtlüklerinden örnekler verilmiştir:

*Şu yüce dağları duman büürüdü,
Gözüm yaşı sel sel oldu yürüdü,
Benim ömrüm yaylalarda çürüdü,
Yazık oldu gençliğime, ömrüme. (Arşivimizden)*

*Ben de bu dünyaya geldim geleli,
Yoksulluktan başka neyini gördüm?
Baykuş gibi şu dağları dolandım,*

Viraneden başka neyini gördüm? (Arşivimizden)

Âşık Süleyman'ın kısa süreli seyahatler dışında köyünden ayrılmadığını, yani gurbet hayatı yaşamadığını belirtmiştik. Yalnız şiirlerinde gurbet konusunu da sıkça işlediği görülmektedir. Bu çelişki âşığa sorulduğunda; "Her ne kadar köyün garipliğinden yakınsam da Umurlar'ın her karışında benim hatıralarım var, bir an ayrı kalsam gurbetlik çekerim." cevabını vermiştir.

Aşağıda, köyünden ayrı kaldığı zamanlarda söylediği gurbet konulu şiirlerinden örnekler verilmiştir:

*Süleyman'ım kaldım zalim gurbette,
Kaderim kötüyümüş gülmez elbette.
Gözüm yoktur benim malda servette,
Yol ver dağlar, ben sılama gideyim.* (Arşivimizden)

*Şu gurbet elleri gezdim yorulдум,
Taze fidan idim kökten kırıldım,
Ben de kaderime küstüm darıldım,
Çok bekledim benim sunam gelmedi.* (Arşivimizden)

Âşık Süleyman, 100'e yakın şiiri olduğunu söylemektedir. Okuma yazması iyi olmadığı için hiçbir şiirini yazıya geçirmemiştir. Şiirleri ilk kez tarafımızdan derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir. Şiirlerini doğaçlama olarak söyleyen ve yazıya geçirmeyip aklında tutan Âşık Süleyman'ın bütün şiirleri hece vezniyle söylenmiştir. Şiirlerinin çoğunluğu hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla söylenmiştir. Ayrıca 7 ve 8'li hece ölçüsüne uygun şiirleri de bulunmaktadır.

Âşık Süleyman'ın şiirlerinde en çok karşımıza çıkan kâfiye düzeni; aaab/cccb/çççb ve abab/cccb/çççb dir. Âşık Süleyman'ın şiirleri incelendiğinde genellikle tam kâfiye kullandığı görülmektedir ancak diğer kâfiye türlerine de rastlanmaktadır.

Âşık Süleyman, şiirlerinde oldukça yalın bir dil kullanmakta ve yabancı sözcüklere pek yer vermemektedir. Âşık Süleyman'ın şiirlerinde karşımıza çıkan dil oldukça işlek, yalın ve sadedir. Sözü uzatmayı sevmediğini belirten âşığımızın özlü, yo-

ğun bir anlatımı vardır. Ayrıca şiirlerinde yöresel deyişlerinden, mahallî kelimelerden ve folklorik kavramlardan sıkça yararlanır. Şiirlerinde günlük konuşma dilini ustaca kullanan âşığımız, bölgenin ağız özelliklerini de yansıtmaktadır. Âşık Süleyman, şiirlerinde "t" harflerini "d", "k" harflerini de "g" olarak telaffuz etmektedir; ancak şiirler yazıya aktarılırken İstanbul Türkçesi esas alınmaya çalışılmıştır. Âşık Süleyman, şiirlerini yazıya geçirmeyip sazla terennüm ettiği için olsa gerek, hiçbir şiirine başlık vermemiştir. Çalışmamızın son bölümünde yer alan şiirlerin başlıkları, ayaklarına göre tarafımızdan verilmiş ve köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

Âşık Süleyman, Anadolu'nun bağrından çıkmış, el değmemiş bir hazine gibidir. Onun sazında, sözünde Anadolu insanının saflığı, doğallığı gizlidir. Tıpkı Anadolu insanı gibi sözü uzatmayı sevmez, süslü gösterişli ifadelerden kaçınır, az sözle çok şey anlatmaya çalışır. Şiirlerinde Konya yöresinin "dağlı" diye tabir edilen insanların ağız özellikleri göze çarpar.

Gelenekten, söz sanatlarından, ölçüden, ayaktan, notadan habersiz gönül dünyasının sesini yansıtmaya çalışan Âşık Süleyman için saz, bir çalgı aleti olmanın çok ötesindedir. Saz, onun için bir sırdaş, bir yoldaştır. Uzunca bir süre bir saza sahip olmanın hayalini kuran âşığımız için saz, en yakın arkadaştır. Şiirlerini yazıya aktarmayan zihninde tutan Âşık Süleyman, bütün şiirlerini saz eşliğinde söylemekte ve eline sazı almadan şiirlerini hatırlayamamaktadır. Saz, Âşık Süleyman'ın adeta dilinin bağına çözmekte, onun söyleyen dili olmaktadır.

Sonuç

İlerleyen yaşına rağmen içindeki sanat aşkı hiç sönmeyen Âşık Süleyman, amacının hâlâ iyi bir sanatkâr olmak olduğunu belirtmekte ve "Ben sanata âşığım." demektedir. Anadolu'nun dört bir yanında Âşık Süleyman gibi adı duyulmamış nice sanat sevdalısı keşfedilmeyi beklemekte ve dertli dertli sazın teline vurmaktadır. Anadolu'nun bu gizli hazinelerinin gün yüzüne çıkarılması, ölmekte olan âşıklık geleneğine taze bir kan katacaktır.

Ayrı bir çalışmada âşığımızın şiirlerindeki sanat ve ahenk unsurlarını değerlendireceğimizi de bu arada belirtelim. Lisanüstü derslerimiz sırasında keşfettiğimiz Âşık Süleyman Konya'da 1966 yılından beri yapılmakta olan Türkiye Âşıklar Bayramı'na katılmamıştır. Bu konuyla ilgili olarak yetkililerle irtibata geçip âşığımızın bu gönlünde sönmeyen âşık dostlarıyla bir araya gelme sevdasına vesile olmayı diliyor ve bu isteğimizin dikkate alınmasını temenni ederek âşığımızın şiirleriyle yazımızı bitiriyoruz.

C. Şiirlerinden Örnekler:

Âşık Süleyman'ın el yazısıyla defterine kaydedtiği şiirlerinden seçtiğimiz altı şiirine yer veriyoruz:

1. [KÖYLÜ KIZI]

Bahar geldi güller açtı,
Toplar mısın köylü kızı?
Bir elinde mor menekşe,
Koklar mısın köylü kızı?
Köylü kızı, köylü kızı
Yüreğime düştü sızı.

Yüce dağın yaylasına,
Yolun düşer böylesine,
Suyun akar deresine,
İçer misin köylü kızı?
Köylü kızı, köylü kızı
Yüreğime düştü sızı.

Süleyman'ım gör bu nazı,
Bazen çalar dertli sazı,
Gel bize de bazı bazı,
Dert yanalım köylü kızı.
Köylü kızı, köylü kızı
Yüreğime düştü sızı.

2. [AĞLARIM]

Bu yıl benim yeşil bağım kurudu,
Dolu vurdu yaprakları döküldü.
Benim de saz çalan elim var idi,
Garip gibi bir köşede ağlarım.
(Yanar ağlarım.)

Hani benim ile lokma yiyenler,
Gölgemin altında konup göçenler?
Hele gidi dar günümde kaçanlar,
Garip gibi bir köşede ağlarım.
(Yanar ağlarım.)

Süleyman'ım budur benim ahvalım,
Dünya yalan değil de insanlar zalim.
Ölene dek sürer benim bu halim,
Çamurdan çamura batar ağlarım.
(Yanar ağlarım.)

3. [BAŞKA]

Bahar geldi sarı çiçekler açtı,
Kokusu da dört bir tarafa saçtı,
Benim nazlı gülüm buradan geçti,
Yürüyüşü başka, edası başka.

Yaz gelince yaylalara göçerdim,
Ağustosta ekin olsan biçerdim,
Güçlek pınarından bir su içerdim,
Havası bir başka, suyu bir başka.

Süleyman'ım bilemedim yozunu,
Güdemedim ördeğiyle kazını,
Alıverin benim telli sazımı,
Sazımda inleyen teller bir başka.

4. [GÖNLÜMÜ GÜLDÜREMEDİM]

Şu gurbet ellerde kaynadım coştum,
Derdimi kimseye bildiremedim.
Oturup gönülle pazarlık ettim,
Derdimi kimseye bildiremedim.
Derdimi kimseye bildiremedim,
Şu garip gönlümü güldüremedim.

Bırakmaz yakamdan düşmüyor yokluk,
Şu gurbet ellerde yuvayı yıktık,
Kardeşi bacıyı köyde bıraktık,
Derdimi kimseye bildiremedim.
Derdimi kimseye bildiremedim,
Şu garip gönlümü güldüremedim.

Yeter *Süleyman*'ım ayrılık yeter,
Sılanın hasreti gözümde tüter,
Bozulmuş bahçede bülbül mü öter?
Derdimi kimseye bildiremedim.
Derdimi kimseye bildiremedim,
Şu garip gönlümü güldüremedim.

5. [GÖRDÜM]

Ben de bu dünyaya geldim geleli,
Yoksulluktan başka neyini gördüm?
Baykuş gibi şu dağları dolandım,
Viraneden başka neyini gördüm?

Darıldım da kaderime darıldım,
Dost bildiğim insanlara kırıldım,
Bir gül diye dikenlere sarıldım,
Dikenlerden başka neyini gördüm?

Süleyman'ım yeter artık bu sözler,
Kanlı yaşla doldu ağlıyor gözler,
Kırk yaşına vardım tutmuyor dizler,
Daha bu dünyanın neyini gördüm?

6. [SÖYLEME]

Seher yeli selam götür anama,
Gurbet elde kaldığımı söyleme.
Başımı vurayım hangi taşlara,
Gurbet elde kaldığımı söyleme.

Esti deli rüzgâr dalımı kırdı,
Bilmediğim işler başıma geldi,
Ah vah edip sinemi dövdüğümü,
Saçlarımı yolduğumu söyleme.

Süleyman'ım der ki böyle olmasın,
Kötüler arada murad almasın,
Ağlayıp gezdiğim eller duymasın,
Göz yaşımı sildiğimi söyleme.

7. [GELMEDİ]

Özledim de ben sılamı özledim,
Çok bekledim, benim sunam gelmedi.
Gelir diye yollarını gözledim,
Çok bekledim, benim sunam gelmedi.

Şu gurbet elleri gezdim yoruldum,
Taze fidan idim, kökten kırıldım,
Ben de kaderime küstüm darıldım,
Çok bekledim, benim sunam gelmedi.

Süleyman'ım der ki bu nasıl yazı?

Akşamlar oturup çalardı sazı,
Dalına sarıp da kınalı kuzu,
Çok bekledim, benim sunam gelmedi.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (1996), *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymanî*, Adana.
- ARTUN, Erman (2015), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana.
- AYVA, Aziz (2005), *Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroglu / Hayatı-Sanatı-Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili*, 2 Cilt, 1196 s, Konya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AYVA, Aziz (2006), "Konya Âşıklık Geleneğinde Mahlâs Alma", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 16, Konya, 23-33.
- DIZDAROĞLU, Hikmet (1969), *Halk Şiirinde Türler*, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1988), *Âşık Tarzı Edebiyat Hakkında Düşünceler*, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1992), *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara.
- KAYA, Doğan (1994), *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsâti*, Sivas.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (1989), *Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul.

ŞU GÖNÜL

Artık ağlar mazilere, pür aşka
Bitab-ı hal şimdi pür-yâr şu gönül
Camileri yarı mesken eylemiş
Çoğu zaman dua eder şu gönül
Dinle iman o dilinden düşmüyor
Elde tespîh, çeker olur şu gönül
Felek ilen ara sıra konuşur
Gıyabında pişman olur şu gönül
Hataları giderecek güç arar
Islak olur gözde yaşlar şu gönül

Celil ÖZEN

Evliya Çelebi 36 yıl boyunca yapmış olduğu seyahatler neticesinde "Seyahatname" adında 10 ciltlik bir eser kaleme almıştır. Bu eser seyahat edildiği dönemde gezip görülen yerleri siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda anlatması bakımından oldukça önemlidir. Biz bu çalışmada Evliya Çelebi'nin Seyahatnamede günümüzde Antalya'nın bir ilçesi olan İstanuz'un¹ nasıl ve ne kadar anlatıldığı üzerinde duracağız.

Seyahatname'ye göre İstanuz'un anlatım tahliline geçmeden önce eserin yazarından bahsetmekte fayda vardır. Eseri Evliya Çelebi kaleme almıştır. Çelebi'nin asıl adı Derviş Mehmed Zillî'dir. Babası Kütahyalı, annesi Abhazyalı'dır. Çelebi 1611 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eğitimine mahalle mektebinde başladıktan sonra uzun bir süre Şeyhülislam Hamit Efendi Medresesinde ders almıştır. Ardından Enderun Mektebine devam etmiştir. Evliya Çelebi sarayda almış olduğu eğitim ve öğreniminden sonra Kur'an, Arapça, güzel yazı, musiki, beden eğitimi ve yabancı dil gibi birçok alanda özel ders alarak çok renkli ve bilge bir kişilik olmuştur. IV. Murat Han'ın emriyle saraya alınmış bir süre sarayda görev yapmıştır.

Evliya Çelebi 1630 yılı Muharrem ayında bir gece bir rüya görür. Kendisinin anlattığına göre rüyasında İstanbul'da "Yemiş İskelesi" civarında Ahi Çelebi Camii'ndedir. Camide kalabalık bir cemaat vardır. Cemaatin önünde İslam peygamberi Hz. Muhammet bulunmaktadır. Dört halife ve diğer ashabı da Hz. Muhammed'in yanındadır. Çelebi, Muhammed'in yanına gidip ondan şefaahat dilemek ister. Ancak, bir türlü cesaret edip de yanına gidemez. Sonunda cesaretlenip peygamberin yanına yaklaşıp "Şefaahat ya Resulallah" diyeceğine "Seyahat ya Resulallah" der. Bunun üzerine Bergama, İzmir, Ege Adalarından başlayıp devam eden ve Mısırdaki nihayetlenecek olan çeşitli tehlike, sıkıntı ve hadi-

seler geçirmesine rağmen vazgeçmeyeceği meşhur seyahatine başlar.

Evliya Çelebi'nin seyahatinin yaklaşık olarak 1640 yıllarında başladığı kabul edilmektedir. Seyahat 1676 yılına kadar devam etmiştir. Seyahate üç kadim dostu, 8 hizmetkârı, yardımcıları, muhafızları ve atları ile başlamıştır. Seyahatini yaklaşık 36 yılda tamamlamıştır. 36 yıl boyunca gezip gördüğü yerleri notlar alarak kaydettirmiş, seyahatin nihayetlendirilmesiyle Mısır'da notlar tasnif edilip kaleme alınarak 10 ciltlik seyahatname yazılmıştır. Eserin yazarı Evliya Çelebi 1681 yılında Mısır'da vefat etmiştir.

Muhtevası yönünden *Seyahatname* incelendiğinde, Evliya Çelebi'nin abartıyı çok sevdiği anlaşılmaktadır. Örneğin kimi yerlerle ilgili verirken 7 çeşit üzümden bahsetmektedir. Yetiştirilen nar meyvesini insan kafası büyüklüğüyle tasvir etmektedir. 8888 hane gibi abartılı rakamlara seyahatnamede sıkça rastlanmaktadır. Çelebi ziyaret ettiği yerlerde tarım faaliyetlerine çok önem vermiştir. Bu bağlamda seyahatte ziyaret edilen yerlerin yetişen meyveleri hakkında okuyucuya doyurucu bilgiler vermiştir. Ayrıca, ziyaret yerlerinin hane sayısı, zaman zaman etnik ve inanç yapısı, pazar yerleri, kalesi, ören yerleri, han, hamam ve mescitlerinden de bahsetmiştir. Eser bu yönüyle yukarıda da vurgulandığı gibi o dönemin sosyal, kültürel, etnik ve ekonomik yapısını öğrenmek açısından önemlidir.

Evliya Çelebi'nin Akdeniz Seyahati 1671 yılında Çelebi 60 yaşındayken başlar. İstanuz'a gelince Evliya Çelebi, Antalya sınırlarına Fethiye'den Tekke Köyüne gelmekle girmiştir. Tekkeköy'de Baba Çorbası kaynatılıp içirildiğinden, Abdal Musa Türbesi olduğundan ve üç yüzden fazla ayağı çıplak dervişin tekkede gece gündüz ibadetle meşgul olduğundan bahsetmektedir. Çelebi'nin yazdıklarından Abdal Musa köyünden sonra Elmalı'ya

¹ Antalya'nın Korkuteli İlçesi.

geldiği anlaşılmaktadır. O dönemde Elmalı “32 mahalle, 8888 haneden müteşekkildir. Şehirde 5 hamam, 3 han vardır” tespitinde bulunmaktadır. Çelebi, Elmalı’dan bahsederken babasının arkadaşı Ketenci Ömer’in yaptırdığı Ketenci Ömer Camisinden de etraflı bir şekilde bahsetmektedir. Bu caminin yanı sıra şehirde 4 cami ile 32 mescit daha mevcuttur. Şehir eski bir yerleşim yeri olup şehirde 300 dükkan, 70 değirmen vardır. Şeyh Baba Sultan Türbesi sık ziyaret edilen yerlerdendir. Abdulvahap Efendi, Emir Sinan Sultan şehir merkezinde, İstanoz yolu üzerinde ise Baltası Gedik Mahmut Dede türbeleri vardır. Bölgede yetiştirilen elma ve üzüm çeşidi zenginliğine de değinen Çelebi’nin yazdıklarından anlaşıldığına göre, yörede 40 çeşit elma, 7 çeşit üzüm yetiştigiinden bahsedilmektedir.

İstanoz: Çelebi İstanoz’u anlatırken “*İstanoz için her şey yazılsa cilt olur*”, “*Antalya’nın seyfiye yeridir*” demektedir. Bu sözlerden İstanoz’dan çok etkilendiği anlaşılmaktadır. İstanoz’un yönetiminden bahsederken müftüsü, nakibi, kadısı, kedhüdası, serdarı olup bunların Antalya’da oturduklarından bahsetmektedir. Buradan o dönemde de İstanoz’da görev yapan kamu görevlilerinden kimilerinin şehre geliş gidiş yaptıkları anlaşılmaktadır.

Şehrin kalesi vardır. Bu kale yerleşkenin batı tarafında viranca küçük bir kaledir. (1970’li yıllarda baraj yapılmasıyla su birikmesiyle birlikte muhtemelen su altında kalmıştır.) Kalenin batıya bakan bir kapısı vardır. Kalenin güney tarafında ise mağaralar vardır. (Mağaralar hâlâ görülebilmektedir. Eskiden yöre halkı süt, yoğurt, peynir gibi yiyeceklerini koymak suretiyle mağaraların serinliğinden istifade etmişlerdir.)

Günümüzde Antalya’nın yaz aylarında serinliğinde dinlediği yer olarak tanımlanabilecek İstanoz, seyahatnamede de yayla olarak geçmektedir. Anlatılanlardan anlaşıldığına göre kış aylarında bu yayladan sahile göç edilmekte kışın sadece 100 hane kadar İstanoz’da kalmaktadır. Bu özelliği açısından bakıldığında yaklaşık 400 sene öncesi ile günümüz arasında büyük benzerlik bulunmaktadır.

dır.

Eserde İstanoz’un içinden nehir geçtiğinden bahsedilmektedir. Nehrin iki tarafında kat kat ve 10.600 (On bin altı yüz) içli dışlı, hamamlı, havuzlu saraylar bulunmaktadır. Evler bağ ve bahçelidir. Şehirden geçen nehir üzerinde 70 ağaç köprü vardır. İnsanlar evlerinin önlerinde havuzlarda yüzerler, balık avlarlar. Avlanan balıklar yaklaşık 3 okkadır (yaklaşık, 3.840 gr). Nehir kenarında şehir yerleşkesinin uzunluğu iki saatliktir. Enliliği ancak üçer dörder evdir. Bu ifadelerden şehrin sulak olduğu, ağaç köprülerden anlaşıldığı üzere ağaçlık olduğu, hamamlı havuzlu evlerden bahsedilmesinden insanların varlıklı oldukları, Osmanlı mutfak geleneğinin önemli argümanı olan balık kültürünün bölgede yaşatıldığı anlaşılmaktadır.

Şehrin sokakları geniştir. Her sokak başında değirmenler vardır. Şehirde 305 mihrap vardır. Mescitleri çok olup çoğu vakıflaştırılmamıştır. Bir medrese, bir han, bir hamamı vardır. Bu bilgilerden şehrin nehirle paralel bir yerleşime sahip olduğu, sudan balık ve yüzme dışında değirmen çalıştırılmasında kullanılmak üzere yararlanıldığı, değirmen sayısının fazlalığından bölgede tahıl üretiminin çok olduğu anlaşılmaktadır. Medrese ve hamam sayısının azlığı dikkat çekicidir. Günümüzde medrese ve hamam restore yapıp kültür hizmetine sunulabilecek bir özelliğe sahipken Korkuteli-Elmalı yolunda merkez ışıkların bulunduğu yerde çok eskiden var olmuş olan han günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir.

Çelebi’nin verdiği bilgilere göre şehirde cuma namazı kılınan üç cami vardır. Bu camilerden Sultan Alaattin Camii’nden bahseden Çelebi, camiye şu şekilde anlatmaktadır: “*Camii şehrin batı ucundadır. Önceden camiinin üzeri kurşun örtülü iken Celali Karayazıcı kurşunlarını söküp sekbanlarına vermiş camiye de yakmıştır. Kuyucu Murat Paşa sonradan camiye tamir ettirmiştir. Caminin ortası Bursa Ulucami gibi açıktır. Avlusu beyaz mermer döşelidir. Müezzin mahfeli caminin ortasındadır. Kible kapısından 12 basamakla inilmektedir.*” Bu verilen bil-

gilerden İstanosz'da o dönemde üç camide devletin resmî görevlisinin olduğu, Alaattin Camisinin yağmaya uğradığı, yangına maruz kaldığı ve camiinin sonradan restore edildiği anlaşılmaktadır.

Seyahatnamede şehirdeki ekonomik yapıdan da bahsedilmektedir. Anlatılanlardan anlaşıldığına göre şehirde 300 dükkan vardır. Dükkanların kenpekleri yoktur. Herkes malını gece evine götürür. Sokaklarda kaldırım yoktur. İklim şartları değerlendirildiğinde dükkanların kapılarının olmaması ilginçtir. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde bir yerleşim yerinde ticaret yapılan dükkanların kapılarının olmaması hırsızlık olaylarının yaşanmadığının göstergesi kabul edilebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde o dönemde İstanosz'da homojen bir yapının olduğunu, güvenlik ve asayiş sıkıntısının olmadığını söylemek mümkündür.

Çelebi eserinde İstanosz'da yetiştirilen meyvelerden de bahsetmektedir. Buna göre şehrin kirazı, elması, armudu, fındığı meşhurdur. Günümüzde kiraz, elma, armut yörede bol miktarda yetiştirilirken fındık ticarete konu olacak nispette yetiştirilmemektedir. Şehirde haftada bir pazar kurulmaktadır. Bu bilgilerden İstanosz'un yaklaşık 400 yıl önce meyvelik olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde kiraz ve fındık yetiştirilmesi önemini kaybetse de elma ve armut bol miktarda yetiştirilmeye devam etmektedir. Haftada bir halk pazarının kurulması geleneksel uygulaması da devam etmektedir.

Son olarak Çelebi İstanosz'un havası ve ikliminden de bahsetmektedir. Anlatıldığına göre havası çok latiftir. Yazları buraya gelenler sekiz ay zevk ve safa edip çehreleri gül renkli olup taze hayat bulurlar. Antalya halkı bu yaylaya gelme ölü. İstanosz'un anlatılan bu özellikleri de fevkalade önemlidir.

Evliya Çelebi'nin tespitlerini tahlilden hareketle İstanosz için "Antalya'nın yaylaya tutunan eli" tabirini söylemek yerinde ve uygundur. Evliya Çelebi İstanosz ziyaretini tamamlayarak Zivint (Bozova) üzerinden Isparta'ya geçerek tamamlamıştır.

GÜBBÜK ÖTÜNCE YALAMIK ÇIKARILIR ÇAMDAN Nevzat ÇAĞLAR

Yalamık, benim için çocukluk yıllarımda tatıştığım en lezzetli doğal ürünlerden biridir. Yaz tatillerinde Anamur'un uzak dağ köylerinden olan Kükür'e giderdim. Gün geçmeden yakın bir arkadaşımıyla birlikte köyün çevresini kaplayan kızılçam ormanının derinliklerine dalar; yaşlı, gövdesi kalın kızılçamların *eggi* denilen kabuklarını çıkarmaya çalışırdık. Biz ormana yalamık çıkarmak için gitmezdik. Ancak, işin sonu aynı yere varır, bir taşla iki kuş vurmuş olurduk. Çıkardığımız kabukların içindeki çam kokulu sıvıyı, önce dondurma gibi yalar; sonra, o kabuklardan kıpkırmızı oyuncaklar yapardık: Traktör, kamyon, kayak...

Yıllar sonra doğup büyüdüğüm Anamur'da ve komşu ilçe Bozyazı çevresinde halk bilimi alanında derlemeler yaparken yalamık konusunda zengin bir birikimin olduğunu fark ettim. Bu birikimin kaybolmadan kayda geçirilmesini istedim.

Yalamık, çamdan çıkarılan kabuğun içindeki ya da kabuğu çıkarılmış olan gövdenin üstündeki sıvı zara verilen addır. Ülkemizin doğusundan batısına, güneyinden kuzeyine kadar çam ormanlarının olduğu her yerde bilinir ve yenilir.

Anamur ve Bozyazı çevresinde en bilinen ismi *yalamık*'tır. Ayrıca Bahçekoyağı köyü Tursun Mahallesi ile Kaşdişlen'de *gamalak*, Kızılca, Dereköy, Lenger ve Tekmen'de *yalamak* denir.

Yalamık, ilkbaharın ortalarında, ağaçlara suyun yürümeye başladığı günlerde, Toros dağlarındaki kızılçam, ladin ve sedir ağaçlarından çıkarılır. Ağaçlara suyun yürüdüğü, Çukurabanoz'da *gübbük*, Kaşdişlen'de *dukkuk*, Dereköy'de *gugguk*, Tekmen'de *güggük* ismiyle bilinen kuşun ötmeye başlamasından anlaşılır. Ağaçların bu dönemi *kavlak*, *gavlama*, *kopgun*, *koplama* sözleriyle de ifade edilir. Gübbük ötmeyen çamlardan yalamık çıkarılmaz. Ağaçların dal ve kabuklarından düdük vb. oyuncaklar yapılmaz.

Yalamığın çıkarılacağı ağacın seçimi de önemlidir. Güneye bakan tarafta olması ve ağacın güney

yönündeki kabuğunun çıkarılması gerekir. Güneyde yer alan ağaca suyun daha erken yürüdüğü ve daha tatlı olduğu belirtilmiştir.

Yörede yalamığın en çok çıkarıldığı ağaç kızılçamdır. Kızılçamın yaşlı ve *toru* denilen genç ağaçları tercih edilir. Yaşlı ağaçların alt, toruların tepeye yakın bölümlerinden yalamık çıkarılır. Yalamık çıkarılan kabuğa Karaçukur'un Yivil mahallesinde ve Çukurabanoz'da *gavcar*, Güngören ile Yukarı Kükür'ün Kızılcakaya mahallesinde ise *davlı* denir.

Yaşlı ağaçların dibe yakın bölümündeki kabuk keserle dikdörtgen şeklinde gövdeye ininceye kadar kesilir. Sonra kabukla gövdenin birleştiği yere keserin ağzı saplanarak kabuk gövdeden ayrılır. Bazen keserin *düğüdüsü* vurularak da koparılır. Bu arada genelde yaşlı ağaçlardan alınan gövdenin üzerindeki tatlı sıvı zara Karaçukur'da *kakma*, Tekmen'de *kakmak* adı verilir. Ladinin kabuğu soyulduktan sonra alt tarafına bir stil tutulur, kakma, bıçak ya da kaşık yaparken kullanılan *eğdi* denilen kesici bir aletle sıyrılarak stile katılır. Kabuğun içindeki sıvı yalamığa ise Ormancık ve Malaklar'da *yilemik*, Çopurlu'da *sülümük*, Çukurabanoz'da *sıyırtmak*, Tekmen'de *kırtlak* denir. Ladinden çıkarılan yalamık kızılçama göre biraz ekşi olur.

Torularda tepenin altında, iki dal arasındaki geniş yerden çıkarılan yalamığa *baş yalamığı* adı verilir. Bu bölümde kabuk incedir. Kabuğu soyarken keser, bıçak ve bunun için yapılan bir kazık kullanılır. Kazığın kalın ucu spatula ağzı gibi keskinleştirilir. Genellikle sert ve dayanıklı olduğu için *karağan* ve pürenden yapılan bu kazığa köylerde çeşitli isimler verilir. Çukurabanoz ve Sariağaç'da *civle*, Güngören'de *sivlengiç*, Demirören'de *sıyrgan*, Tekmen'de *kösgüç*, Bahçekoyağı'nın Tursun mahallesi ile Çopurlu'da *civgiç* denir. Etrafı kesilen kabuğun gövdeyle birleştiği yere kazığın ucu sokularak gövdeden ayrılır. Baş yalamığında gövdenin tamamı soyulur. Bu nedenle önce kabuğu soyulan bölüm, daha sonra ağacın tamamı kurur. Yalamığı çıkarılan bölüm bir süre sonra *sorguç* denilen sakızla kaplanır. Ağacın başında sakızlanan gövdeye Demirören ve Karaçukur'da *yağlıbaş*, Tekmen'de

ballıbaş adı verilir. Bu bölüm Demirören'de çıra, Tekmen'de sert ve dayanıklı olduğu için toprak damlı evlerin kapı üstlerinde ve çatıda mertek, Çukurabanoz'da ise asmalarda *barana* denilen direklerin yerine kullanılır.

Yalamık, köylerde çobanlar ve ormanda ağaç kesimi yaparak geçimlerini sağlamaya çalışan Tahtacılar arasında iyi bilinir. Yalamık çıkarılanlar arasında cinsiyet sınırlaması yoktur. Kadınların da en az erkekler kadar yalamık çıkarabildikleri tespit edilmiştir. Dağda davar güden bir çoban ya da ağaç kesim işlerinde çalışan biri karnı acıktığı zaman istediği kadar yalamık çıkarabilir.

Yalamık, gündönümüne kadar çıkarılır. Gündönümünden sonra gübbüğün ötmeyi bırakarak tat olduğuna ve ağaçlardaki suyun geri çekildiğine inanılır. Bu dönemden sonra yalamık sakızlaşır ve acılaşır.

Yalamık, genelde taze olarak yenir. Yalamıkla sütün karıştırıldığı yerler de vardır. Kızılca'da dağda keçilerini güden bir çoban, *kögük* denilen yumuşak kireç taşıyı tahranın sapıyla kazıyarak çorba tasına benzer bir kap yapar. Sürüde yeni kuzulayan keçinin sütünü bu kabın içine sağar. Sütü ateşe koyar, pişmeye yakın üzerine yalamık ekleyerek iyice karıştırır. Bir süre daha pişirdikten sonra çam kokulu sütü zevkle içer.

Yalamık, isteğe göre evdekilere de götürülür. Bunun için yalamığı yenilen kabuklardan bir kap yapılır. Kabın yapımında kullanılan kabuklar ince olduğu için baş yalamığından seçilir. Kabukların dışındaki eggiler keserle sıyrılır. Kabuklardan birinin ortasına bıçakla karşılıklı iki çizik atılarak kesilir. Diğer kabuğun ucu kesilen bölümün altından geçirilerek artı şekline getirilir. Daha sonra kabukların uçları bükülerek ortada küçük bir açıklık olacak şekilde bohça bağlar gibi birleştirilir. Kabukların birleşme yerleri, Karaçukur'un Yivil mahallesinde pembe ve beyaz çiçekli *karağan* çalılarında koparılan kalın ve sağlam çöplerle, Tekmen'de çıra kıymığı ya da *körtiken* çalısından koparılan dikenler sayesinde birbirine tutturulur. Çamdan yeni çıkarılan yalamık karağan çöpüyle sıyrılarak

kaba katılır. Yalamık başka bir kaba konursa, kısa sürede acır. Oysaki sıyrıldığı kabuktan yapılan kaba katıldığı zaman sakızlaşmadan çam kokulu özelliğini bir süre devam ettirir. Yalamık bu kap- tan yenir. Yalamığın bu özel kabına Karaçukur'un Yivil mahallesinde *civcir*, Yukarı Kükür'ün Görpe mahallesinde *gabırcak*, Kızılcağa mahallesinde *gavcıcak*, Bozyazı'nın Tekmen mahallesinde *tosba*, Bahçekoyağı'nın Tursun mahallesinde *gavluk* adı verilir. Kaşdişlen'de ise toruların tepesinden kesilen 25-30 cm uzunluğunda bir parçanın kabuğu bıçakla yuvarlanarak çizilir, sert bir zemin üzerine yatırıp bıçağın sapı ile vurarak özünden çıkarılır. Ortaya bir boru çıkar. Bu borunun altı kızılçam kabuğundan yapılan yuvarlak bir eggiyle sıkıca kapatılır. İçi yalamıkla doldurulan bu kaba ise *hamazan* denir.

Yalamık, eskiden sıvı zararını tatlı niyetine yemek, kabuğunu ve kuruyan gövdeyi bazı yerlerde kullanmak için çıkarılırdı. Örneğin birçok köyde yalamık kabuğu yalandıktan sonra içi tel tel koparılır, hayvanlara yem olarak verilirdi. Lenger'de yalamık kabuğundan şapka, Çukurabanoz'da *takıldak* denilen bir oyuncak yapılırdı. Anıtlı, Çukurabanoz ve Güngören'de yalamık kabukları taşla bastırılarak düzgünce kurutulur, yağmurdan korunmak için çatı malzemesi olarak ya da arıları sıcak tutması için kütük kovanların üzerine konurdu.

Günümüzde yalamık çıkarma geleneği iyice azalmış durumdadır. Genelde şifa için yenmektedir. Verem ve mide hastalıklarına iyi geldiği söylenir. Ayrıca kurutulup bir keseye konan yalamık kabuğu kışın kaynatılarak içilir. Yalamığın çıkarıldığı bölüm çok geçmeden sorguça kaplanır. Bu sorguçlar toplanır. Özellikle ladin sorgucu kesikli yaralara sarılır, kara kovan balıyla karıştırılarak mide hastalıkları için yenir.

Anadolu'da yaygın olarak görülen bu gelenekte dikkate değer noktalardan biri sadece iki ilçede yapılan bu çalışmada yalamığın adından, yalamık çıkarmada kullanılan ağaç çiviye, yalamık katılan kaba varıncaya kadar bir kelime zenginliğinin görülmesidir. Bu kelimelerin birçoğunun Derleme Sözlüğü'ne girmemiş olması konunun önemini or-

taya koymaktadır.

Bizim bu yazıyı kaleme almamızdaki amaç yalamık konusundaki zengin kültürü gözler önüne sermek ve ormanlara zarar vermeden yalamık gibi tatları korumaktır. Yoksa Karaçukur'un Yivil mahallesinde Hayrullah Tüfekçi'nin söylediği gibi, kızılçamların derisini alıp, yamaçları çarşaf gibi yeniden ağartmak değil. Çünkü bir ağaçtan yalamık çıkarıldığı zaman o ağaç büyük oranda zarar görüyor. Özellikle baş yalamığında gövdenin tamamı soyulduğu için ağaç kuruyor. Yaşlı ağaçların dibindeki kabuk çepeçevre soyulmamışsa ağaç kurumadan kalabilir.

Ormanlarımızda ilgili kurum tarafından, tah-tacılar başta olmak üzere, köylerden sağlanan işçiler çalıştırılmaktadır. Özellikle genç ağaçların fazla olduğu alanlarda seyretme çalışmaları yapılmaktadır. Kesilen ağaçlardan yalamık çıkarmanın hiçbir zararı bulunmamaktadır. Çünkü kesilen ağaçların kabukları soyulmaktadır. Yalamık geleneğinin bu şekilde yaşatılması kültürümüz ve ormanlarımız adına bir kazanç olacaktır.

Kaynak Kişiler

Kaynak kişilerle ilgili bilgiler "adı, soyadı, doğum tarihi, doğum yeri, öğrenim durumu" sıralaması göz önünde bulundurulurken verilmiştir.

Abdullah Arpa, 1941, Çopurlu-Bozyazı, yok.

Ali Oktar, 1933, Kaşdişlen-Anamur, ilkokul.

Ali Yalçın, 1947, Dereköy-Bozyazı, okuryazar.

Fatma Çağlar, 1953, Bakara Mahallesi-Yukarı Kükür/Anamur, ilkokul.

Hanife Şahin, 1939, Yivil Mahallesi-Karaçukur/Anamur, yok.

Hasan Kara, 1972, Tursun Mahallesi-Bahçekoyağı/Bozyazı, ilkokul.

Havva Avcı, 1926, Kızılcağa Mahallesi-Yukarı Kükür/Anamur, yok.

Hayrullah Tüfekçi, 1943, Yivil Mahallesi-Karaçukur/Anamur, yok.

Hüseyin Çoban, 1937, Çukurabanoz-Anamur, ilkokul.

Mahmut Şeftali, 1931, Kızılca-Bozyazı, yok.

Mustafa Şevik, 1944, Demirören-Anamur, ilkokul.

Osman Doğan, 1937, Görpe Mahallesi-Yukarı Kükür/Anamur, ilkokul.

Osman Şen, 1924, Güngören-Anamur, okuryazar.

Rahime Çelik, 1959, Tekmen-Bozyazı, ilkokul.

Ramazan Safi, 1956, Tekmen-Bozyazı, lise.

Kaynaklar

DAĞDEVİREN, Musa (2015); Yemek ve Kültür dergisi, S.40, s.125-131.

YUND, Kerim (1953); Türk Dili dergisi, S.18, s. 342-349.

NE KALDI KI

Deli gönül sussan artık!...
Söyleyecek ne kaldı ki?...
Yol tükendi, sona vardık
Söyleyecek ne kaldı ki?...

Artık mavi değil gökler
Boşa gitti tüm emekler
Gönül yâre vuslat bekler
Söyleyecek ne kaldı ki?...

Peteğine küsmüş arı
Mevsim hazan, yaprak sarı
Ziyan oldu ömrün varı
Söyleyecek ne kaldı ki?...

Şakağıma düştü aklar
Geçen günler neyi saklar?
Hatıralar bizi yoklar
Söyleyecek ne kaldı ki?...

İlkbaharın adı kaldı
Damağımda tadı kaldı
Göçmen kuşun yâdı kaldı
Söyleyecek ne kaldı ki?...

Sanma giden döner bir gün
Aşk ateşi söner bir gün
Gözkapağın iner bir gün
Söyleyecek ne kaldı ki?...

Ağaç kurur, kökü kalmaz
Kuş kafeste bâkî kalmaz
Meyhanede sâkî kalmaz
Söyleyecek ne kaldı ki?...

Gönül bağı talan oldu
Hakikatler yalan oldu
Kederlenme, olan oldu
Söyleyecek ne kaldı ki?...

Selâm olsun erenlere!...
Hakikati görenlere!...
Gonca güller derenlere!...
Söyleyecek ne kaldı ki?...

ANADOLU'DA MAZİDEN ATİYE TÜRK

1071' de vuruldu mühür,
Anadolu artık Türk'ündür.
Adalet onun her dem mülküdür.
Zalimlere kılıcı amansız bir züldür.
Mazluma umut olan bu sesi,
Hakkı savunan bu neferi,
Türk'ün tatlı nefesini,
Kesmek için birleşmiş haçlı sürüleri!
Türk' ün karşısına çıktıkları ilk anda,
Yerle yeksan oldular Hak katında.
1453'te İstanbul'da,
1683'te Viyana'da.
Yetmedi Türk'ün şanlı zaferleri,
İntikam bürüdü gözlerini,
Hasta adam zannedip bizleri,
Üşüştüler asrın katilleri.
Kadın, çocuk, yaşlı demeden,
Ayırdılar başı gövdeden.
Kana boyadılar dört bir yanı,
Arşa ulaştı mazlumları âhı.
Zannettiler ki Türk boyun eğdi,
Halbuki tarihinde uşaklık görülmedi.
Parola: "Ya istiklâl ya ölüm" dedi,
Çanakkale'de Mustafa Kemal'le dirildi.
1923'te kuruldu Türkiye Cumhuriyeti,
Mazluma umut oldu adaleti,
Hakkı savunan bu devleti,
Güçsüz kılmak istediler.
Haçlının yeni oyunu,
Terörle yıpratmak bu yurdu.
Türk' ün kahraman soyu,
Zalime geçit vermeyen yiğit dolu.

Mahmut DERİN

M. Nihat MALKOÇ